

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta pedagogická Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

KAPITOLY Z PENOLOGIE

III. díl

Negativní jevy ve vězení

PhDr. Jan Sochůrek, Ph.D.

Studijní texty pro distanční studium

Liberec 2007

© PhDr. Jan Sochůrek, Ph.D. – 2007

ISBN 978-80-7372-205-0

Obsah

1	NEGATIVNÍ JEVY VE VĚZENÍ	6
1.1	PRIZONIZACE A „DRUHÝ ŽIVOT“	8
1.2	PRONIKÁNÍ MOBILNÍCH TELEFONŮ	23
1.3	FORMY AGRESE V PENITENCIÁRNÍM PROSTŘEDÍ	23
1.3.1	<i>Fyzický útok vůči zaměstnanci, připravený a plánovaný</i>	24
1.3.2	<i>Fyzická agrese vůči zaměstnanci, reaktivní</i>	25
1.3.3	<i>Fyzická agrese mezi vězni navzájem</i>	25
1.3.4	<i>Fyzická agrese zaměstnance vůči vězňům</i>	26
1.3.5	<i>Fyzická agrese vězňů vůči majetku</i>	27
1.3.6	<i>Verbální agrese přímá, aktivní ze strany vězňů</i>	27
1.3.7	<i>Verbální agrese mezi vězni</i>	27
1.3.8	<i>Nepřímé formy verbální agrese vězňů vůči personálu</i>	28
1.3.9	<i>Nepřímé formy verbální agrese mezi vězni</i>	28
1.3.10	<i>Šikana</i>	28
1.4	SEBEVRAŽEDNÉ JEDNÁNÍ A AUTOMUTILACE	31
1.5	VOLNÍ ODMÍTÁNÍ STRAVY – HLADOVKY	33
1.6	PENITENCIÁRNÍ PROBLEMATIKA NÁHRADNÍHO SEXUÁLNÍHO USPOKOJOVÁNÍ	34
1.7	PROBLEMATIKA ZNEUŽÍVÁNÍ DROG VE VĚZENÍCH	36
1.7.1	<i>Nebezpečí agresivního jednání vězně pod vlivem drogy nebo v důsledku jejího chybění (abstinenčního syndromu)</i>	43
1.7.2	<i>Existence černého trhu s drogami ve vězení</i>	43
1.7.3	<i>Selhávání působení na vězně</i>	44
1.7.4	<i>Znehodnocování ordinace lékaře</i>	44
1.7.5	<i>Zvýšení vulnerability a viktinnosti vězně</i>	45
1.7.6	<i>Riziko do budoucna</i>	45
1.7.7	<i>Ohrožování vnitřní bezpečnosti věznice z venku</i>	45
1.7.8	<i>Koruptivní tlaky na vstupující osoby</i>	46
2	VZPOURY A HROMADNÉ NEKÁZNĚ	49
2.1	PŘÍČINY VZNIKU VZPOURY NEBO HROMADNÉ NEKÁZNĚ	50
2.1.1	<i>Vnitřní situace ve věznici</i>	50
2.1.2	<i>Složení personálu</i>	52
2.1.3	<i>Vnější situace ve společnosti</i>	53
2.1.4	<i>„Příklad“ jiných vězení</i>	54
2.1.5	<i>Rozdíly mezi vězeními</i>	55
2.2	STADIA VZPOURY VĚZŇŮ	56
2.2.1	<i>Perioda výrazného chování a ničení</i>	56
2.2.2	<i>Stadium kladení ultimát a požadavků</i>	57
2.2.3	<i>Stadium prezentace důvodů vzpoury</i>	57
2.2.4	<i>Návrat k normálnímu životu věznice</i>	57
3	PODNĚTY K ZAMYŠLENÍ A KONTROLNÍ OTÁZKY - KLÍČ SPRÁVNÝCH ODPOVĚDÍ	60
4	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	63

Úvod

? Několik poznámek autora

Základní a doporučenou literaturu nalezne studující podle příslušného čísla odkazu v seznamu literatury. Literatura, která se vztahuje přímo k problematice dané kapitoly, je uvedena na jejím konci. Je rozdělena na základní a doporučenou.

Za základní literaturu je označena ta, jejíž znalost k pochopení diskutovaného tématu je *nezbytná*.

Doporučená literatura slouží k *širšímu rozhledu* čtenáře a umožňuje mu porovnávat přístupy a názory různých autorů třeba i v historickém vývoji penologické vědy.

V základní a doporučené literatuře neuvádíme slovníky, glosáře, studie v odborných časopisech. Většinu z nich nalezne studující v seznamu literatury a často je na ně i v textu upozorněno.

Podněty k zamyšlení a kontrolní otázky umožní posluchači si rychle ověřit, zda probranou látku pochopil. Proto jsou konstruovány tak, aby si na ně musel studující obsáhleji odpovědět a mohl si ověřit, že pochopil smysl obsahu učiva. To by však v žádném případě nemělo vést k sebeuspokojení studujícího a falešnému dojmu, že má dostatečné znalosti pro vykonání příslušné zkoušky. Klíč správných odpovědí je uveden na konci distančního textu.

Text si nečiní nároky na úplnost a původnost. Čtenáři chci poskytnout pokud možno co nejúplnější informaci o současném stavu penologické vědy zejména v České republice, i když jsme se při jeho koncipování snažili postihnout i základní fenomény vývoje této vědy a jejím postavení též v zahraničí.

Použité zkratky:

(vysvětlení uvedených pojmů je podáno v textu)

ADD	vývojová porucha pozornosti, deficit pozornosti (attention deficit disorder)
ADHD	porucha pozornosti s hyperaktivitou (attention deficit hyperactivity disorder)
CPT	Výbor proti mučení a jinému nelidskému, krutému nebo ponižujícímu zacházení a trestání (Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)
ČRD	časový rozvrh dne
CŽV	celoživotní vzdělávání
EVP	Evropská vězeňská pravidla
GR VS	Generální ředitelství Vězeňské služby ČR
IKSP	Institut pro kriminologii a sociální prevenci
IVVS	Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR
KSČ	Komunistická strana Československa
LDN	léčebna dlouhodobě nemocných
LMD	lehká mozková dysfunkce
MS	ministerstvo spravedlnosti
NGŘ	nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR
NNO	neziskové nevládní organizace (z angl. NGO= non-governmental organization)
NVÚ	nápravně výchovný ústav
OČTŘ	orgán činný v trestním řízení
OPG	organizovaná a prestupná skupina (ruskojazyčné skupiny organizovaného zločinu)
OSN	Organizace spojených národů
OVaJS	oddělení vězeňské a justiční stráže
OVVaT	oddělení výkonu vazby a trestu
OVT	oddělení výkonu trestu
PČR	Policie české republiky
ŘVV	Řád výkonu vazby
ŘVTOS	Řád výkonu trestu odnětí svobody
SNV	Sbor nápravné výchovy
SPUCH	specifické poruchy učení a chování
Tr.ř.	trestní řád
Tr.z.	trestní zákon
V	věznice
VDP	Vězeňská duchovenská péče
VDS	Vězeňská duchovní služba
VS ČR	Vězeňská služba České republiky
VŠ	vyšší škola
VTOS	výkon trestu odnětí svobody
VÚPen	Výzkumný ústav penologický
VV	vazební věznice
ZVTOS	Zákon o výkonu trestu odnětí svobody
ZVV	Zákon o výkonu vazby

Kapitola 1.

1 Negativní jevy ve vězení

Ve III. díle se budeme zabývat závažnou problematikou, která výrazně narušuje programy zacházení a život ve věznicích, snahy o korekci chování nebo nepříznivých vlastností vězňů, popř. negativních forem chování nebo závislostí. Budeme se zabývat a vysvětlíme si pojmy prizonizace, „druhý život“ apod. Některé negativní jevy pojmenujeme i tak, jak je nazývají vězni ve vězeňském argotu.

Pozornost budeme věnovat projevům agrese jak mezi vězni navzájem, tak vůči zaměstnancům, zabývat se budeme penitenciární problematikou šikany.

Závažnými tématy jsou i sebepoškozování a sebevražednost ve vězení, volní odmítání stravy, náhradní sexuální ukájení a zneužívání návykových látek. Zmíníme se i hromadných nekázních a vzpourách.

Diskutované jevy se samozřejmě netýkají všech vězňů, některé (např. fyzické napadení zaměstnance) se z vězňenské populace týká jen jednotlivců. Přesto je nutné negativní jevy pozorně studovat, protože bez poznání vlastností kteréhokoliv sociálního jevu nelze stanovit ani jeho prevenci.

Již několikrát bylo konstatováno, že se ve věznicích vyskytují i jevy, které jsou v rozporu se snahami o korekci chování a postojů odsouzených a jejich odklonu z kriminální kariéry. Proto pobyt odsouzených ve věznicích s sebou nese i některé negativní jevy a rizika, kterými jsou:

- nebezpečí vzájemné demoralizace vězňů samotných („druhý život“ odsouzených, proces prizonizace)
- jako donucovací prostředek má negativní vliv na odsouzeného – posiluje otrlost, lhostejnost, podlézavost
- zpřetrhání sociálních vztahů nejen neúčinných, ale hlavně sociálně užitečných (rozbití rodiny)
- sociální stigmatizace (nálepka pobytu ve vězení) jako překážka jeho resocializace a zejména reintegrace do společnosti
- narušení volních vlastností vězňů: sebeovládání, samostatnost, schopnost rozhodovat se, ukázněnost, namísto toho nastupuje výchova k nesamostatnosti, heteronomní morálka.
- gradace komplexů méněcennosti (zejména u mladistvých)
- růst zadluženosti
- zkušenosti s homosexuálním stykem, nebezpečí přenosných chorob

<p>Podmínky výkonu trestu odnětí svobody považují mnozí penologové, penitenciární psychologové a penitenciární pedagogové za desocializační nikoli resocializační.</p>

Ztráta základní sociální vazby na rodinu vede ve svých důsledcích často k hledání zázemí v homogenních kriminálních partách, což vede k fixaci na „vězeňské známosti“, které za spolupůsobení návyku na vězeňské prostředí posilují nesamostatnost, neschopnost najít a udržet si stále zaměstnání a to vše při časté zadluženosti za škody způsobené trestnou činností. Nepříznivě působí i délka pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody, protože právě tato skutečnost má podstatný vliv na ztrátu rodinného prostředí.

Tyto všechny okolnosti se podílejí na vzniku tzv. **druhého života**. Jsou to např. intriky (ve vězeňském argotu „voltry“ nebo „tunely“). Pomocí vymyšlených polopravd nebo lží se vězni snaží dosáhnout např. vymístění nepohodlného vězně z cely. Většinou jde o vězně s omezenou adaptační kapacitou na vězeňské prostředí, bez kriminální infekce a zkušenostmi z prostředí, mentálně insuficientní nebo vězně, jejichž trestná činnost je i kriminální subkulturou silně odmítána (zejména pachatelé sexuálně motivovaných trestných činů spáchaných na dětech, ve vězeňském argotu „prcačkáři“). Různé formy stěžovatelských kampaní a osočování uplatňují v stále vzrůstající míře i proti personálu. Tento jev je významnou součástí profesní stigmatizace povolání příslušníka a zaměstnance Vězeňské služby.

Mnohé tyto formy chování lze označit jako anomální (např. Mařádek, 1995).

Jak víme z obecné psychologie, chování se od reakce liší zejména tím, že reakce je krátkodobá, obvykle intenzivní, chování je dlouhodobější a jeho intenzita kolísavá.

Anomálním chováním označujeme v penitenciární psychologii „*takové chování, které není duševní poruchou či nemocí, ale vyznačuje se výjimečností a odchylností jak od obecně uznávané lidské normy, tak i od normy běžné ve vězeňské populaci.*“¹ Jeho výskyt kolísá rovněž podle stupně kriminální infekce vězňů, nacházejících se v dané věznici v interakci s jejich osobnostmi.

Mařádek² rozeznává několik typů anomálního chování:

- **anomální chování připomínající duševní poruchu** (nemoc). Jde o chování hypochondrické, hysterické nebo výrazně depresivní s častou somatizací.
- **anomální chování při krizi z uvěznění a jiných osobních krizích**. Jde o poruchy chování (zde nikoliv ve smyslu poruch socializace) jako reakce na uvěznění – strach z budoucna, zmatečnost, lítostivost, neklid. Podobně je tomu při krizi pramenící z rodinné situace (např. žádost o rozvod, je opuštěn družkou, úmrtí blízkého člověka

¹ Mařádek, 1995, s. 61

² tamtéž

apod.). Specialisté Vězeňské služby tyto stavy formou krizové intervence většinou úspěšně řeší.

- **anomální chování účelového a protestního charakteru.** Jde převážně o sebevražedné aktivity s podtextem nátlaku a vydírání, různé formy sebepoškozování, odmítání stravy jako specifická forma sebepoškozování a jiné účelové reakce (Podrobněji viz dále v textu).
- **šikanování, násilná jednání, trestné činy.** (Podrobněji rovněž viz dále v textu)
- **jiné agrese** – např. rozbíjení zařízení cel atd. (Podrobněji rovněž viz dále v textu).
- **selhání**, které má často podobu nekázně, odmítání plnění povinností, vzdoru nebo rezignace a pasivní rezistence.
- **odchylné uspokojování potřeb**, zejména sexuálních (Podrobněji viz dále v textu).

Celková délka pobytu ve vězení v životní historii je indikátorem stupně kriminální infekce a prizonizace, kterou v této souvislosti chápeme jako pravý konformismus s prostředím vězení. Významnou roli hraje délka jednotlivých trestů a délka pobytů na svobodě mezi uvězněními.

1.1 Prizonizace a „druhý život“

Výše jsme několikrát zmínili, že veřejnost chápe vězeňství jako součást komplexu opatření státu při zajišťování bezpečnosti občanů. Proto je uvěznění pachatele nazíráno především jako izolace (jejímž cílem je na kratší či delší dobu zabránit odsouzenému páchat trestnou činnost, což stanoví i zákon o výkonu trestu odnětí svobody) a částečně i jako odplata za spáchaný trestný čin. Minimální standardní pravidla pro zacházení s vězněnými osobami OSN a Evropská vězeňská pravidla (viz I. díl, kap. 4) stanoví některé hlavní zásady zacházení s vězněnými osobami. Uvádějí mimo jiné, že: „uvěznění z důvodu odnětí svobody je trestem již samo o sobě. Podmínky vazby a vězeňský režim proto nemají prohlubovat tento stav, s výjimkou případů, kdy je nutná segregace nebo opatření k udržení jejich disciplíny jako následek chování vězňů.“³

Tentýž dokument stanoví „zajištění podmínek slučitelných s lidskou důstojností a obecně uznávanými normami společnosti“⁴ i „snížit na minimum škodlivé vlivy uvěznění a

³ EVP, čl. 64, s. 24

⁴ EVP čl. 65, písm. a), str. 24

rozdíl mezi životem ve vězení a životem na svobodě“.⁵

Výkon trestu odnětí svobody a výkon vazby mají svá specifika, která výrazným způsobem ovlivňují výchovné poslání trestu a v některých ohledech je můžeme považovat spíše za *komplikaci či téměř kontraindikaci tohoto snažení*.

Limitující faktory jsou především:

- **Ubytovací zázemí věznic.**

Většinu negativních činností vězňů, tzv. druhého života, umožňuje hromadné ubytování vězňů. Ti jsou v českých věznicích umístěni v naprosté většině po čtyřech a více na jedné cele, výjimkou nejsou ani cely o deseti. Jednotlivé ubytování nebo ubytování po dvou je výjimkou.

- **Charakter věznice**

Je dán složením vězňů, typem věznice (případně oddělení), délkou vykonávaných trestů, zřízením specializovaných oddělení atd.

- **Penitenciární zacházení s vězni ze strany personálu**

Je definováno především délkou času, po který jsou vězňové pod přímým vlivem zaměstnanců VS včetně doby, kdy pracují, strukturou a obsahem nabízených aktivit včetně speciálních metod zacházení (skupinová a individuální terapie apod.).

- **Celková aktuální situace a atmosféra ve věznici**

Ta se mění v čase a činit v penitenciárním prostředí jakékoliv prognózy je velmi obtížné. (Je závislá na momentální vnější situaci ve společnosti, vnitřní situaci ve věznici, aktuálním složení vězňů /např. ve věznici se soustředí větší skupina vězňů-rozvracečů/ atd.).

- **Nutnost zajištění vnitřní i vnější bezpečnosti věznice**

Z tohoto pohledu musí být věznice bezpečné (tzv. „vnitřní bezpečnost“) a zabezpečené (vnější ostraha). Jakákoliv bezpečnostní opatření s sebou přinášejí řadu nepopulárních úkonů a opatření (prohlídky cel, osobní prohlídky, pohyb vyzbrojených a uniformovaných příslušníků atd.) a tím se významně podílejí na stavu a výši napětí mezi vězni a personálem. Specifickou součástí jsou i režimová opatření (pevně stanovená doba jídel, budíček, večerka, vycházky), pohyb pod dozorem ve výkonu vazby a ve věznicích typu C, D).

⁵ EVP čl. 65, písm. b), str. 24

- **Materiální a technické podmínky**

Architektonické řešení věznice, vybavení cel i dalších zařízení pro vězně, počet ubytovaných na cele, sociální zařízení, modernost nebo zastaralost zařízení, prostory pro aktivity (zejména tělocvičny apod.)

- **Zaměstnávání vězňů**

Nabídka vhodné práce, její patřičné ohodnocení. Mnoho vězňů např. velmi pozitivně hodnotí, že během výkonu trestu často splatí alespoň část dluhů z trestné činnosti nebo na výživném.

- **Možnost sportovního, kulturního a zájmového vyžití**

Je limitováno, jak uvádíme výše, především prostorovými možnostmi věznic i finančními zdroji na nákup zařízení a pomůcek.

Shodně s Netíkem⁶ máme za to, že „trest odnětí svobody ve své tradiční podobě je fakticky trestem odnětí svobodného pohybu a příležitostí k uspokojování řady i primárních, tj. biologických potřeb.... Úspěšné „přežití“ tradičního výkonu trestu odnětí svobody vyžaduje adaptaci na život vězeňské subkultury.

Adaptace v tomto smyslu znamená přijetí subkulturních norem a pravidel, značně odlišných od obecně platných, dále osvojení si nových, z hlediska „přežití“ výhodnějších vzorců chování a postupné vyhasínání adaptivního chování potřebného k životu mimo vězení.

Výše uvedené neplatí všeobecně. U části vězňů, zejména odsouzených ke krátkodobým trestům odnětí svobody, negativní forma adaptace nenastane nebo se fatálně nerozvine a člověk se po propuštění bez problémů zařazuje zpět do obecné populace. Na druhé straně je však nemalý počet těch, jejichž pobyt na svobodě je nebezpečný z hlediska recidivy kriminálního chování a nikoliv zřídka i možné eskalace jeho závažnosti. Tito lidé se na svobodu dostávají zpravidla po mnoha letech strávených ve výkonu trestu, a pokud recidivují, je interval mezi jednotlivými pobyty ve vězení (pobyty na svobodě) relativně krátký a se stoupajícími počty odsouzení se zkracuje.

Pro adaptaci na podmínky vězení a život v něm se vžil termín *prizonizace*.⁷

Prizonizace (vězení domovem)⁸ znamená adaptaci na podmínky života ve vězení a velmi snižuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace jedince do normální společnosti.

⁶ Netík, 1997, s. 28

⁷ Hartbordt, 1967

⁸ Černíková, 2002, s. 65

Prizonizace má dvě složky:

- **Institucionalizace**

Institucionalizace je *výsledek adaptace na přísně a vysoce organizovaný život ve vězení* (časový rozvrh dne, způsob nařízeného způsobu vystupování a chování vůči personálu, důraz na pořádek a vnější kázeň apod.) Výsledkem bývá ztráta aktivity, život „ze dne na den“.⁹

Až na výjimky této formě podlehnou všichni vězni. Typickým znakem je povrchní, *předstíraná* poslušnost a slušnost. Oslabuje se schopnost adaptace na život na svobodě a naopak se upevňuje akceptace vězeňského způsobu života. „*U části odsouzených se vytváří syndrom tzv. „dobrého* (bezproblémového - pozn. J. S.) *vězně*“, který se vyznačuje dobrým přizpůsobováním se, chováním se podle požadavků a očekávání vězeňského personálu a zejména ovládnutím všech legálních i nelegálních technik ke zvládnutí života v ústavu.“¹⁰

Jiná, nikoliv malá, část vězňů projevuje odpor a poruchové chování proti institucionalizaci. V této skupině převažují zejména prvovězně. Pokud se v této skupině vyskytnou i recidivisté se zkušenostmi z předchozích pobytů ve vězení, jsou „většinou příčiny v osobnosti odsouzených. Všeobecně však platí, že bezporuchový průběh výkonu trestu odnětí svobody je typický pro kriminální recidivisty,“¹¹ protože mnoha těmto vězňům stav, kdy žádnou vlastní aktivitu vyvíjet nemusejí a mají vše zajištěno, velmi vyhovuje.

Vzpírání se institucionalizaci vyvolává protitlak nejen spoluvězňů, ale paradoxně i personálu, protože tento vězeň *představuje problém*. Vedle výše zmíněného syndromu „dobrého vězně“ vzniká syndrom „*problémového vězně*“. Zejména ve skupině prvovězněných je vězeň postihován (a to i kázeňskými tresty) za to, že se odmítá podřídit desocializačním tlakům přísných pravidel a tradic „kvaziformálních skupin vězňů“.¹² Uvnitř skupiny vězňů je na tohoto vězně vyvíjen psychický, nikoliv zřídka i fyzický nátlak, protože „dělá problémy“. Pokud se postižený obrátí o pomoc na personál věznice (psychologa, speciálního pedagoga, vychovatele) je ostatními chápán jako zrádce a donašeč (ve vězeňském argotu „bonzák“) a vystaven v lepším případě ostrakizaci, v horším šikaně nebo jiným

⁹ Černíková, Makáriusová, 1997, s. 65

¹⁰ Kopp, 2004, s. 51

¹¹ Netík, 1997, s. 28, Kopp, 2004, s. 51

¹² Urbanová, 1983 in Kopp, 2004, s. 50

přímým formám fyzického násilí. Vězni se snaží do své hry zatáhnout mystifikací a manipulací personál a osnují na tohoto vězně různé léčky (v argotu „sjíždět tunely, intriky, voltry“). V praktické podobě mu dávají od osobních věcí nepovolené předměty (ostré bodné nástroje, nože, drogy apod.) nebo vykonstruují smyšlenky o přípravě útěku, nedovolených stycích atd. vše s cílem vyvolat kázeňské potrestání tohoto vězně a jeho vymístění z jejich kolektivu buď do jiné části věznice, nebo do jiné věznice. Tyto akce bývají mistrně připraveny a čelit jim vyžaduje značnou odbornou erudici a zkušenost z práce s vězni. (Podobné „intriky“ vězni osnují i na jim nepohodlné zaměstnance).

Tlak, který je na vězně vyvolán jej často přivede až k prokazatelnému porušení vnitřních řádů věznic a proto se dostává do střetu i s personálem. Složitost situace umocňuje především právnické chápání problematiky, jelikož skutek (kázeňský přestupek) se prokazatelně stal. Zaměstnanec vězeňské služby s kázeňskou pravomocí pak může jen obtížně tolerovat přestupek u jednoho (prvovězněného) a jiného (recidivistu) za něj postihnout. Pokud tak učiní, ostatní vězni si na tento postup zpravidla ihned stěžují a jejich stížnosti bývají prošetřujícími orgány uznány za oprávněné. Výjimku tvoří případy, kdy z lékařské nebo psychologické zprávy vyplyne „snížená odpovědnost“ (zde nikoliv v trestněprávním smyslu!) vězně za své chování. Navíc, pokud by zaměstnanci včas tyto projevy neeliminovali, vymkla by se situace záhy z rukou, protože dobrovolná kázeň jako taková je většině vězňů téměř cizí a určité normy jsou schopni akceptovat jen pod silnějším tlakem, než který existuje v běžné populaci na svobodě.

(Podobný, i když kvalitativně jiný skupinový konformismus vyvolává delikventní parta, gang nebo skupina organizovaného zločinu – syndikát, mafie apod.).

Je určitým paradoxem právního státu, že pohružka trestem vyvolává úzkost v té části populace, která normy společnosti nepřekračuje nebo je překračuje zřídka vždy v rámci tolerančního limitu.

- **Ideologizace**

Ideologizace je „proces přizpůsobování se normám, hodnotám, názorům a postojům, které se vytvářejí v neformálních skupinách odsouzených, přizpůsobení se vězeňské subkultuře, která má desocializační charakter“.¹³

¹³ Kopp, 2004, s. 51

V podstatě jde o nežádoucí formu pravého konformismu. Vězeň tyto hodnoty a normy zprvu jakoby neochotně a povrchně akceptuje, později však může dojít k identifikaci a ztotožnění se s nimi. Typickým vnějším znakem je přejímání vězeňského argotu. K těmto formám však dochází v porovnání s institucionalizací u relativně menšího počtu vězňů. Většinou jde o „*solidární konformitu*“¹⁴, jíní se od hodnot a norem distancují nebo je porušují. Svoji roli hraje zejména délka trestu, pracovní zařazení, charakter konkrétní věznice apod. Mnozí vězni se pak chovají tak, jak by se za normálních okolností (mimo vězení) nechovali (homosexuální styky, intriky, násilnosti na slabších apod.). Řada recidivistů, zejména pachatelů kvalifikovaných forem trestné činnosti, se od těchto projevů „druhého života“ ostentativně distancuje a dává okázale najevo vězeňskou „pseudočest“. Tu v rozhovorech s personálem obvykle verbalizují „*já jsem sice lump, ale tohle bych nikdy neudělal*“. Obvykle i proti těmto formám chování druhých razantně vystupují.

Někteří vězni se s tímto chováním vnitřně neztotožní, avšak prezentují je proto, aby nevybočovali z řady. Motivací bývá strach ze silného negativního jedince, snaha zavděčit se mu nebo nevyvolat protitlak vězněné subkultury. Protitlak personálu je sice převážně skrytě kladně ohodnocen, ale většina zkušených recidivistů jej nese nelibě. Proto sami eliminují extrémní výstřelky spoluvězňů, jelikož jejich cílem je především zabránit protitlaku personálu a mít tzv. klid (v argotu „vyhozený kopyta“). „*Je definován společný nepřítel, symbolický význam nabývá zejména uniforma personálu.*“¹⁵

Rozdíly v pozici vězně tvořilo zejména před rokem 1989 např. vlastnictví civilní oděvní součástky, trička, trenýrek, ponožek, zapalovače, dnes běžné povolení nosit hodinky atd. Zvláštní symboliku tvořila patrová lůžka, kdy nahoře („na bidle“) spala níže hodnocená skupina a pokud některý vězeň, který spal dole, odešel např. domů nebo z cely a vězni se nedohodli nebo včas nezasáhl personál věznice, docházelo nikoliv zřídka o tato lůžka k bitkám.

Existovala i nepřilíš početná skupina vězňů, jejichž pozice je z titulu výše diskutovaného tématu těžko zařaditelná. Tito lidé byli pro spoluvězně (a často i zaměstnance) záhadní. Zpravidla byli staršího věku, mlčenliví, ostentativně se stranili vězeňského kolektivu a zejména nedovolené činnosti. Jejich vzdělání a životní historie byly plné záhad a mezer, často i protimluv. Kriminální kariéra bývala atypická, bývali odsouzeni k dlouhodobým trestům odnětí svobody. Stáli v pozadí mnoha stížností, radili vězňům v jejich právních záležitostech (často na obdivuhodně vysoké úrovni), sepisovali jim žádosti, podání a stížnosti. I ti nejotrlejší recidivisté, včetně násilníků, jejichž nejslušnější oslovení pro druhého vězně bylo „vole“ je oslovovali pane a příjmením. Při jednání se zaměstnanci byli až strojeně slušní, stavěli se role „povznesených“ nad běžné strasti vězeňského života, často dávali najevo neverbalizované a nepostižitelné pohrdání zejména mladšími zaměstnanci.

Podobnou neformální autoritu měli i někteří kriminálně velmi zkušené vězni, kteří se však rovněž nedopouštěli šikany, násilností, v prostředí vězení byli jako „ryba ve vodě“. Mnohým z nich bylo násilné

¹⁴ Kopp, 2004, s. 51

¹⁵ Němec, 1993, in Vágnerová, 2004, s. 821

chování velmi cizí, jiní se chovali převážně účelově. Jakoby věděli, že se do vězení budou vracet a jakýkoliv větší „průšvih“ by je diskreditoval do budoucna. Podobně se nikoliv zřídka stalo, že se dostavil mnohonásobný recidivista a oznámil závažnou trestnou činnost vězňů směřující k útěku nebo proti zdraví zaměstnanců. Účast v podobné závažné mimořádné události nebo její přípravě vede k tomu, že je na její aktéry soustavně obrácena pozornost personálu, není jim umožněn volný pohyb a nemohou se – ani při dalším uvěznění po mnoha letech - dostat na lukrativní, vězni pozitivně hodnocená místa. Proto velmi často reagovali slovy, že by něco takového nikdy neudělali. K personálu se chovali slušně, rádi zavtipkovali. Pracovali ve vnitřním provozu věznice (ve vězeňském argotu „táborové myši“) – v kuchyni, údržbě, prádelně, uklízeči atd. nebo chodili pracovat mimo areál věznice (ve vězeňském argotu „volná komanda“). Z tohoto bezproblémového chování jim v rámci vězeňského systému vyplývala řada výhod. Nutné je i přiznat, že dokázali s mnoha, zejména méně zkušenými zaměstnanci i umně manipulovat a získávat tak pro sebe různá privilegia a výhody (nezaměňovat s korupcí!!)

Čepelák¹⁶ stanovil následující podmínky **hloubky procesu prizonizace**:

- inteligence odsouzeného
- stabilita osobnosti odsouzeného
- stupeň disociality a demoralizace
- ochota a schopnosti přizpůsobit se neformálním vězeňským skupinám
- sklon k abnormálnímu sexuálnímu chování
- ochota účastnit se zakázaných činností
- rozsah a druh extramurálních vztahů
- délka trestu
- formy a metody výchovného působení

Hloubku prizonizace lze ovlivnit i uvnitř vězeňských zařízení a to jak pozitivně, tak negativně, např.:

- zařazení vězně do kolektivu s ohledem na stupeň kriminální infekce (oddělování více narušených vězňů od méně narušených)
- přítomnost vězňů selhávajících ve standardních podmínkách výkonu trestu v kolektivech (umístování maladaptivních vězňů nebo vězňů s výraznými osobnostními problémy nebo zátěží /alkohol, drogy, porucha osobnosti/ do specializovaných oddělení)
- technická, bezpečnostní, režimová a výchovná opatření realizovaná ve věznici (úroveň práce, dozor personálu, předcházení násilnostem apod.)
- tlak vytvářený násilníky a agresory, atmosféra strachu

¹⁶ Čepelák, 1987, dle Kopp, 2004, s. 51

Indikátorem hloubky prizonizace je konkrétní chování jedince ve vězení, jelikož prostředí vězení se výrazně odlišuje od běžného života mimo vězení. Někdy však o hloubce prizonizace svědčí i některé vnější znaky, např. tetováz, zejména na stále odkrytých částech těla (obličej, krk, zápěstí).

O kolektivech vězňů nelze uvažovat jako o kolektivech v běžné populaci. Zvýšeným výskytem osob s různými psychickými problémy vznikají ve vězeních specifické sociální skupiny, které mají řadu zvláštností. Ty pak vytvářejí desocializační tlak na ostatní. Svoji roli hraje nutnost neustálého balancování mezi „vězeňskými normami“ a normami nastavenými právními předpisy, které reprezentuje personál. Přidružují se problémy života v uzavřeném prostoru, v izosexuální skupině i jiné, které jsme již diskutovaly nebo na ně poukážeme v dalším textu. Proto lze jen obtížně určit vztah mezi prizonizací a recidivou.

Často se vracejí právě tzv. „dobří vězni“, jejichž trestná činnost je zpravidla majetkového, relativně specializovaného a opakovaného charakteru. Stejně tak se často vracejí vězni multirecidivisté, vězni trpící poruchami osobnosti, s plynulým abúzem alkoholu nebo drog nebo násilníci, pachatelé tzv. běžné násilné trestné činnosti – rvačky, ublížení na zdraví, loupeže (ve formě tzv. „přepadaček“). U pachatelů trestných činů se sexuální motivací (zejména znásilnění) dochází spíše než k opuštění kriminální dráhy k eskalaci násilí. (Zde je třeba dodat, že většina znásilnění je páchána situačně a jejich pachatelé netrpí parafilii).

Právě nositelé prizonizace znamenají velkou psychickou zátěž pro kriminálně nenarušené spoluvězně, zatímco z hlediska personálu je jejich chování v rámci vnějších projevů téměř bezporuchové a nekonfliktní.

Nelze dále do budoucna přehlížet tu skutečnost, že *existují nikoliv malé skupiny vězňů, kteří jsou resistantní vůči výchovnému zacházení.*

Tato jejich resistance bývá dlouhodobá a začíná často již v dětství, když se nedaří korekce jejich některých nepříznivých osobnostních vlastností a způsobů chování. Máme za to, že nemusí být ani přítomna porucha osobnosti nebo poruchy chování. Tuto resistenci často vykazují zejména multirecidivisté, ale rovněž pachatelé nespécifických forem kriminality. Příkladem může být nájemný vrah. Většina znalců-psychiatrů a psychologů se přiklání k názoru, že ne vždy jde u těchto lidí o masivní poruchy osobnosti či jiné duševní problémy.

Podobně u pachatelů kvalifikovaných trestných činů, spadajících do oblasti tzv. kriminality „bílých límečků“ nacházíme jen zřídka výrazné psychické problémy směřující

k obecně asociálnímu a společností odmítanému chování (pomineme-li jejich trestnou činnost, která však většinou směřuje vůči anonymní oběti – bance, podniku atd. – oběť není individuálně určitelná). Psychologové většinou nacházejí u tohoto druhu pachatelů zvýšený egocentrismus a zejména změny v hodnotovém systému. Tito lidé naprosto absentují v projevech jakýchkoliv druhů běžné majetkové i násilné kriminality i kriminality mravnostní.

Zacházení s nimi ve výkonu trestu je složité. Vykazují všechny znaky „normálního“ člověka. „Venku“ žili spořádaně jako vzorní otcové rodin, neporušují běžné sociální normy jako obyčejní a mravy, není na nich nic nápadného. (*„Lidskou mysl nejvíce rozruší to, co není vidět.“* J. Caesar). Ve výkonu vazby se u nich (především díky intelektu a struktuře osobnosti) neprojevují zpravidla masivní adaptační problémy, a pokud ano, vyhledávají rychle pomoc lékaře, psychologa a dalších specialistů. Mají obvykle střední a vyšší vzdělání, v jejich anamnézách nenalézáme nápadnosti. Adaptační potíže dobře překonávají i proto, že je s vysokou frekvencí navštěvují obhájci (tito pachatelé bývají obvykle velmi solventní), kteří jim přinášejí nejen kus „civilního světa“, ale i z profesionální povinnosti naději na brzké propuštění či alespoň mírný trest. Tito lidé umí se zaměstnanci často účinně manipulovat právě proto, že se svými postoji, chováním názory a vystupováním nijak neliší od „běžného“ člověka. To bývá první krůček k navázání nepřipustných kontaktů, vynášení zpráv či donášení nedovolených předmětů do věznic vstupujícími osobami, včetně některých zaměstnanců.

Lze mít za to, že mnoho kriminálních skutků má významnou situační komponentu. Znamená to, že je-li přítomna tato situační komponenta, pak za určité situace dochází k určité formě kriminálního chování.

V běžných denních situacích života ve vězení se u všech výše zmíněných typů – většiny z nich (multirecidivisté, monotrovní recidivisté, pachatelé vyšších a netradičních forem kriminality a mnozí situační pachatelé) neprojevují žádné nápadnosti. Nemají potíže s hygienou, obecnou lidskou slušností, nepropůjčují se k šikaně a násilnostem. Vyhýbají se všemu, co by mohlo zhoršit jejich pozici v očích personálu. Jejich obhájci často žádají o vypracování posudku o chování ve výkonu vazby, který předkládají soudu a očekávají, že slušné chování může svým způsobem být příznivou okolností v uvažování soudce ve prospěch pachatele. Kladné hodnocení je pak nezbytnou podmínkou k přerušení trestu či pozdější žádosti o podmíněné propuštění apod. Do jaké míry jde o korektivní vliv trestu a do jaké míry o chování účelové je jen velmi obtížně exaktně verifikovat. (Autorovi této práce není známo, že by existoval výzkum recidivy podmíněně propuštěných vězňů).

Dalším negativním jevem je tzv. **druhý život**. *Jde o souhrn asociálních a antisociálních aktivit, zvláštních typů obranných reakcí, uplatňování specifické hierarchie a negativních způsobů chování a vytváření neproniknutelných kvaziformálních skupin.*¹⁷

Druhý život je přítomen ve všech vězeňských zařízeních. Umožňuje jej především hromadné ubytování vězňů, kdy „se věznice po uzavření katrů stává královstvím s vlastními pravidly a vlastním pojetím spravedlnosti..., běžně se vyskytuje vzájemné napadání mezi vězni, okrádání, vydírání, vzájemná manipulace ke křivým svědectvím (což je velice účinný prostředek mystifikace a manipulace vězeňské služby), zastrasování, sexuální obtěžování, náhražkový sex, homosexualita, prostituce a další negativní jevy.... Ačkoli VS ČR činí opatření na ochranu potencionálních objektů násilí, sleduje případné agresory.... je proti výše zmíněným projevům tzv. „druhého života“ vězňů v podstatě bezmocná.“¹⁸

Výčitky, že vězeňský personál se spíše věnuje ostraze a administrativě než přímé práci s vězni jsou oprávněné jen částečně, protože druhý život je záležitost především nočních hodin či neviditelných struktur vztahů mezi vězni. Podstatou je sociálně deviantní systém hodnot a norem, které jsou v rozporu s platnými normami věznice a které zároveň odporují výchovné a korektivní funkci trestu.

Velmi rozšířenou formou „druhého života“ jsou tzv. „**kolchozy**“.

Základem existence kolchozů je černý trh, spleť pavučina neformálních trhů, jejichž prostřednictvím vězni získávají a směňují dovolené i nedovolené věci. Kolchoz je seskupení zpravidla 2 - 4 solventních vězňů či tzv. silných jedinců (králů, kingů, valdičáků, barákovejch apod.), tedy těch, kteří disponují penězi a značným vlivem. Navzájem se podporují finančně i psychicky, jejich cílem je však ovládat kolektiv vězňů, resp. celou ubytovnu nebo i věznici. V rámci kolchozu skupují různé druhy zboží a v případě jeho nedostatku mezi ostatními je s vysokými přírážkami prodávají nebo poskytují jiným za úsluhy. Např. vězeň, který peníze nemá a je silný kuřák, s nimi vyměňuje cigarety za jídlo, léky, dělá jim posluhu apod.

Kolchozy vznikají jako následek deprivace z absence zboží, které je v běžném životě považováno za samozřejmé. Jsou to oděvní součástky (slušivé a padnoucí), cigarety, zapalovače, různé druhy potravin, pochutin a pamlsků, alkohol a drogy, ale i zprostředkování vynášení či předávání zpráv (zejména z vazby), opatření mobilních

¹⁷ Urbanová, 1983, dle Kopp, 2004, s. 50

¹⁸ Helsinský výbor, 2000, s. 20 a násl.

telefonů nebo jen možnosti si z něho zavolat. Výběr není omezen jen vlastnictvím věci jako takové, ale i kvalitou, cenou a atraktivností. Nikoliv zřídka „obchodují“ i s homosexuálně orientovanými vězni nebo těmi, kteří se k těmto praktikám v rámci latentní homosexuality propůjčí. Tyto praktiky velmi často hraničí se šikanou, která je další závažnou formou druhého života.

Významným artiklem je *obchod s léky*, které lze zneužívat jako drogy, tzv. „klepkami“. Aktuální drogové scéně v českých vězeních je věnována kapitola 1.7 tohoto dílu.

Další formou „druhého života“ je *organizování hazardních her* za platidla či služby apod. Jde o činnost, která je mnohým vězňům důvěrně známá z civilního života. Její negativní dopady ve vězeních jsou nepřímé, jde v podstatě o obírání řady vězňů o peníze, jídlo apod.

Ve všech V a VV je zaveden bezhotovostní platební styk, avšak dluhy se řeší např. nelegálními zásilkami peněz nebo po propuštění venku či jsou nahrazovány naturáliemi apod. Častý způsob je ten, že vězeň, který prohraje peníze, avizuje rodinu venku a ta musí patřičný obnos odeslat na adresu výherce do věznice, popř. rodině nebo kamarádům „výherce“. Podobně probíhají platby za drogy či jiné nedovolené věci, popř. za jídlo, cigarety atd. Dluhy jsou bezohledně vymáhány.)

Výkon vazby a zejména výkon trestu odnětí svobody je místem, kde se sociálně patologické jevy kumulují. Vznikají v něm různé vězeňské kvazisystémy a struktury, které jsou si v některých ohledech ve všech vězeních podobné, v některých ohledech však vykazují značné odlišnosti. Zejména psychicky labilnější vězni mají velice často tendence upínat se na dominantní silné jedince z řad osob s pokročilou kriminální infekcí. Vedle případů, kdy jim imponuje právě kriminální kariéra zkušenějšího vězně, jsou častější ty, kdy se mladý, ve vězení nezkušený prvovězněný člověk upne na narušeného jedince, aniž je schopen rozpoznat jeho skutečný charakter např. proto, že tento vystupuje jako jeho ochránce. (ZVV a ZVTOS sice ukládají oddělovat prvovězněné od vícekrát trestaných, avšak prvotrestaný vězeň, u kterého proběhla „zdrárně“ prizonizace působí často na nového vězně stejně negativně, jako mnohonásobný recidivista. Občas, i když ne příliš často, se stává, že prvovězněný pachatel dosáhne po několika týdnech takového stupně prizonizace, kterého jiný vězeň nedosáhl ani po několika letech strávených ve výkonu trestu odnětí svobody).

Mladistvý pachatel brutální vraždy a pokusu o vraždu byl po dodání do vazební věznice poučován o vnitřním řádu vazební věznice. Po několika minutách přerušil výklad vychovatele slovy, že ho to nezajímá, že chce najíst a to „něco pořádného, ne žrát nějakou polívku“.

Pozvolna tak velice často dochází k postupné změně hodnotové orientace, následované prvními příznaky kriminální infekce. Za určující hledisko považujeme v penitenciárním prostředí **sociální roli a sociální status**, který vězeň uvnitř vězeňské subkultury zaujímá.

Hodnotový systém značné části vězněné kriminální subkultury (zejména u dlouhodobě nebo opakovaně vězněných) je **odlišný či změněný** od systému hodnot a norem tak, jak jej chápe společnost. Dokonce i sociálně negativně deviantní skupiny „na svobodě“ (kriminální party, gangy atd.) vykazují částečně odlišný hodnotový a normativní systém, než je tomu v uzavřeném kolektivu vězňů.

Někdy jsme svědky zjednodušeného hodnocení vězňů a vztahů mezi nimi. Ne všechny vztahy mezi vězni jsou patologické, škodlivé, ale zároveň nelze stavět vězně paušálně do role obětí mocenské zvláště justice, státu atd.

Z mylného předpokladu, že uvnitř vězněné kriminální subkultury panují vzájemné vztahy a existují hodnoty a normy totožné s běžnou nekriminální populací má tendenci vycházet mnoho z těch, kteří vězeňství z vnějšku monitorují. Často poukazují pak na skutečnosti a jevy, které sebou vězeňství nese proto, že vězeňstvím je. Je naprosto samozřejmé, že je třeba rezolutně odmítnout jakékoliv formy diskriminace, násilí, ponižování lidské důstojnosti, týrání apod. mezi vězni nebo porušování zásad profesní etiky ze strany personálu. Jsou však vztahy a jevy, které ve vězeňské populaci panují a které jsou ve větším či menším rozporu či dokonce protikladu s obecně vyznávanými hodnotami a normami společnosti.

Uvnitř vězeňských kolektivů jsou přítomny i zvláštní systémy pseudohodnot a norem, které vytvářejí a zvyšují sociální status vězně uvnitř vězněné kriminální subkultury, i když za obdivem a respektem některých vězňů k těmto tzv. „silným jedincům“ se často skrývá strach.

Obvykle pozitivně bývají u vězňů hodnoceny tyto aspekty:

- **závažnost spáchaného trestného činu.** Značné prestiži u většiny vězňů se těší pachatelé medializovaných a zdařilých loupeží a přepadení bank, pošt, transportů peněz. U pachatelů vražd není situace jednoznačná. Část vězněné subkultury vysoce cení tyto trestné činy spáchané na policistech, ochrankách bank či při přepadení transportů peněz zejména v přestřelkách atd., naopak negativně vraždy starých a bezmocných lidí, dětí atd. Jelikož tito pachatelé jsou obvykle odsouzeni k dlouhodobým trestům odnětí svobody, postupně upadne jejich trestný čin v zapomnění a jako tzv. „kmeti“ mají mezi ostatními značnou autoritu.
- **vězeňská demografická osobní historie vězně** – zda vykonával trest v některém „pověstném vězení“, např. Mírov, Valdice, v zahraničí;
- **doba** strávená celkově ve výkonu trestu i délka pobytu v konkrétní věznici;
- **participace na formách organizovaného zločinu;**

- **solventnost vězně**, jeho schopnost opatřit zakázané a nedovolené věci nebo disponování těmito věcmi;
- **schopnost nebo možnost ovlivnit** rozhodování zaměstnanců VS, styky a vazby na zaměstnance (nezaměňovat s korupcí personálu);
- **vězni pozitivně hodnocené vnější znaky** – vyvinutá muskulatura, ovládnutí bojových umění, schopnost zjednat si respekt násilím, tetováž;
- **osobní penitenciární historie vězně** – známý útekář, organizátor či účastník vzpoury, pachatel útoku na zaměstnance VS;
- **mediálně známí vězni** – nájemní vrazi, podvodníci, defraudanti atd. a jejich častá nekritická popularizace sdělovacími prostředky;
- **prestiž pracovního zařazení vězně** – vysoce jsou hodnoceni vězni z vnitřních provozů – údržbáři, kuchaři, chodbaři apod., ve vězeňském argotu tzv. „táborové myši“. Dlužno dodat, že většina z nich se však od běžných vězňů ostentativně distancuje a spíše se snaží dobře vycházet se zaměstnanci. Takovéto zařazení jim totiž většinou nese řadu výhod – kulturní vyžití, delší návštěvy, opuštění věznice, pravděpodobnost zkrácení trestu atd.

Naopak **negativně jsou hodnoceni** a lze říci, že je vůči nim uplatňována ostrakizace uvnitř vězeňských kolektivů:

- **pachatelé sexuálně motivovaných (mravnostních) deliktů spáchaných na dětech** (ve vězeňském argotu tzv. „prcačkáři“),
- **vězni podezíraní ze spolupráce s policií nebo VS** („bonzáci“, „práskači“, „donašeči“, „vtěrky“, „zpěváci“, „zlatí slavíci“),
- **mentálně insuficientní** („diliny“, „paka“, „neandrtálci“, „pakárny“, „koniny“),
- **se sníženou tělesnou hmotností** („papíráci“),
- **psychicky oslabení nebo odchýlní jedinci**,
- **vězni se sníženou adaptační kapacitou**, nekomunikativní, s obtěžujícím chováním,
- **vězni mající potíže s hygienou**,
- **vězni s nápadnými neurotickými projevy** (tiky, projevy obsedantně kompulzivními),
- **vězni s viditelnými kosmetickými vadami** nebo nápadnostmi,
- **vězni s viditelnými kožními onemocněními** či defekty (vyrážky, lupénka apod.),
- **vězni trpící přenosnými infekčními nemocemi** (HIV, hepatitis B, C atd.),
- **vězni s odlišnou sexuální orientací** (není jednoznačné),

- **vězni zneužívají drogy nebo na drogách závislí** (není jednoznačné),
- **vězni s obtěžujícím nebo podivínským chováním.**

Jaksi mimo toto kontinuum stojí vývoj chování vězně během výkonu trestu. Jeho hodnocení z pozic zaměstnanců a z pozic vězňů se většinou výrazně liší. Např. v kriminální subkultuře jsou tabuizovány projevy pocitů viny. Rovněž vzdělávací a další aktivity nejsou v žebříčku hodnot příliš vysoko a jsou tolerovány a mnoha vězni vyhledávají proto, že přinášejí určité výhody a nadstandarty proti druhým. Těmito nadstandarty může být pohyb venku mimo ubytovnu, možnost být ve společnosti lidí „z venku“ (např. z nevládních neziskových organizací).

Často lze mezi vězni pozorovat i *silnou solidaritu a kamarádství*. Vzájemně si pomáhají a při rozhovorech s personálem uvádějí, že je ten druhý „drží“. Tyto vztahy bývají zejména mezi vězni s homosexuální orientací, ale neomezují se jen na tuto skupinu. Vězni si zejména důvěřují ve vyprávění o trestné činnosti, podporují se v názorech, že jsou odsouzeni neprávem nebo alespoň příliš přísně. Rovněž si sdělují své často smyšlené nebo výrazně upravené osudy. Zejména důvěřiví a ve vězení málo zkušení vězni často protřelým recidivistům nebo podvodníkům sdělují adresy svých blízkých a jiné záležitosti osobního charakteru. Ty jsou pak jimi někdy zneužity.

Uvedené řádky neplatí v případech, kdy ostatní vězni „povinně“ vyjadřují solidaritu s vězněm, který se dostal do konfliktu s personálem, byl kázeňsky potrestán nebo nebylo vyhověno nějaké jeho žádosti. Sympatizovat a dávat najevo solidaritu s vězněm, který je nějakým způsobem omezen či potrestán personálem, *je povinností*, která je u vězňených vyvolána skupinovým konformismem. To neplatí absolutně, vězni sami často upozorní na případy šikanování nebo jiného násilného chování, častěji se jim však snaží sami zamezit bez účasti personálu.

Podmínkou účinnosti jakékoliv sankce je její *individualizace*. Uplatněna by měla být v co nejkratší době po provinění.

Zbaví-li se jedinec chování, za které byl potrestán, nebo jej lituje a potvrzuje to i činy, pak musí být odměněn, např. tím, že mu nebude provinění připomínáno a za své dobré chování bude chválen. Problémem je stereotypní vnímání těchto lidí na základě předsudků („škatulkování“, „nálepkování“ neboli „etiketizace“, v anglicky psané literatuře labelling /label = nálepka, etiketa/) a jejich následná sociální stigmatizace.

Mezi formy „druhého života“ vězňů patří i snahy vyrobit, opatřit, vlastnit nebo disponovat zakázanými věcmi, zejména:

- drogami (popř. alkoholem),
- nepovolenými pochutinami,
- útočnými předměty,
- nelegálním „spojením“ ven prostřednictvím mobilního telefonu nebo vstupujících osob.

Zejména útočné a nebezpečné předměty ohrožují nejen zdraví a životy zaměstnanců, ale i dalších vězňů.

Pronikání nedovolených útočných předmětů se děje většinou z pracovišť vězňů uvnitř věznic nebo úpravou zařízení či nástrojů. Nejčastěji jde o broušení příborových nožů, ostření a špičatění různých kovových vzpěr, výroba útočných zákeřných ručních zbraní (boxery, obušky, nunčaky, yawary apod.)

Vězeňská služba odhalila i pokusy o propašování střelných zbraní.

Z minulosti je např. znám případ, kdy v zámečnické dílně, kde odsouzení pracovali, si vyrobili střelnou zbraň. Zbraň byla celkem náhodně při běžné prohlídce nalezena a s ní dva náboje do malorážky. Výrobce zbraně se podařilo zjistit, kdo jim ale donesl náboje, se zjistit nepodařilo. Podle balistického posudku byla zbraň funkční a střelby schopná.

Podobné útočné předměty mohou sloužit k přípravě a provedení útěku, napadení zaměstnanců nebo přípravě vzpoury. Častěji však jde o nebezpečí, vyplývají z jejich použití při konfliktech mezi vězni. Jejich existenci ve věznicích je třeba považovat spíše za latentní než akutní nebezpečí. Vězni si útočné předměty nejčastěji vyrábějí, jak jsme uvedli výše, z běžně dostupných věcí, které zašpičatí nebo zaostří. Oblíbenou „zbraní“ bývají různě upravené žiletky, vsazené např. do košťátka, násady od koštěte, zubního kartáčku apod. Nalezeny byly skryté bodné nástroje, které na první pohled vypadaly jako neškodná propisovací tužka.

Zejména kriminálně zkušení vězni jsou velmi zdatní jak v tajné výrobě těchto předmětů, tak jejich ukrývání i případném používání. Jakýkoliv útočný předmět v rukách těchto jedinců může znamenat závažnou mimořádnou událost, ohrožení života a zdraví zaměstnanců, ale i dalších vězňů. Obecně se zejména u vězňů odsouzených k dlouhodobým trestům nebo doživotí konstatuje skutečnost, že nemají co ztratit a i případné zranění či dokonce usmrcení zaměstnance nebo jiného vězně pro ně nemůže po zrušení trestu smrti znamenat prakticky žádné zhoršení jejich situace.

1.2 Pronikání mobilních telefonů

Pronikání mobilních telefonů do věznic je závažným problémem. Je zřejmé, že nejvýrazněji je tento problém pocíťován ve vazebních věznicích, jelikož používáním mobilních telefonů mohou obvinění mařit vyšetřování. Je však třeba poukázat, že tento způsob není jedinou formou úniku informací „komplicům“ či jiným osobám. I když jsou návštěvy obviněných, kteří mají koluzní důvody vazby (aby neovlivňoval svědky, neodstraňoval a nezahlašoval stopy a důkazy či jinak nemařil vyšetřování) dozorovány zpravidla orgánem činným v trestním řízení, mohou různými jinotaji v řeči informace uniknout. Podobně lze mít v některých případech za to, že informace vynášejí v ojedinělých případech vstupující osoby včetně zaměstnanců. Zájem vězňů o mobilní telefony však ukazuje na to, že výše naznačené kanály informací jsou pro ně málo přístupné a nemohou po nich sdělovat takové informace a v takovém množství, které potřebují. Opomenout nelze ani specifické podmínky panující v kriminální subkultuře. Již několikrát jsme upozornili, že prestiž vězně zvyšuje v očích dalších i vlastnictví něčeho, co ostatní nemají, zejména nedovoleného předmětu. Proto jsou mnohé telefony vlastněny, tak říkajíc, ad hoc. Možné je obchodování s nimi v rámci kolchozu, zapůjčování k zavolání za peníze apod., i když v rozhovorech s vězni i zaměstnanci jsme takový názor nezaznamenali.

Podobné problémy řeší i věznice v dalších zemích. Např. při návštěvě věznice se zvýšenou ostrahou v Budapešti mi její pracovníci při rozhovoru v roce 2005 řekli, že za rok najdou mezi vězni v tom o velmi přísně střeženém vězení několik desítek mobilních telefonů (věznice má kapacitu asi 1500 vězňů). Přitom vězni mohou denně 2x denně po deseti minutách oficiálně telefonovat z pevných linek komukoliv, hovor si však samozřejmě musí platit. Tato zkušenost ukazuje, že ve skutečnosti nejde na prvním místě o to moci hovořit s příbuznými nebo známými, ale vlastnit něco, co se nesmí a navíc mít i pocit, že hovor není nikým monitorován.

1.3 Formy agrese v penitenciárním prostředí

Důvody relativně častého výskytu různých forem agresivního chování v podmínkách vězení lze shrnout do těchto bodů:

- značná kumulace problémových osobností
- soustředění většího počtu osob v malém prostoru
- dlouhodobý pobyt s lidmi, které si nemůže vybrat a nemůže svévolně od nich uniknout
- vnitřní proorganizovanost života ve vězeních
- ztráta soukromí a intimity

(Vězeň, který požádá o pomoc personál, např. o přeřazení jinam, je považován ostatními za donašeče, „bonzáka“, což je jedna z nejhorších pozic, ve které se ve vězení může ocitnout. Podezření na skutečné nebo domnělé „bonzování“ stojí za mnoha rvačkami, šikanou, ublíženými na zdraví. Vězni si informace o „bonzácích“ předávají. Řešením není ani ukončení trestu, protože při dalším případném uvěznění je dotyčný vězeň s obdivuhodnou rychlostí opět identifikován jako „bonzák“.)

Ve vězení se vyskytují všechny typy agrese stejně jako v běžném životě.

Útočníky jsou většinou vězni s agresivními sklony, popudliví a nesnášenliví, trpící poruchami osobnosti, s agresivními sklony. Vyloučit nelze ani útok ve formě instrumentální agrese, např. za účelem útěku nebo jako důsledek aktuálního psychického stavu jinak relativně klidného a podřídívého vězně.

Vedle základních dělení (fyzická, verbální, nepřímá) je nutné si agresi v penitenciárním prostředí rozdělit i podle objektu agrese a to:

- agrese vězně vůči zaměstnancům
- agrese mezi vězni navzájem
- agrese zaměstnance vůči vězňům
- agrese mezi zaměstnanci
- šikana

1.3.1 Fyzický útok vůči zaměstnanci, připravený a plánovaný

Jde většinou o přepadení v rámci pokusu o útěk s cílem získat klíče, výzbroj, uniformu a eliminovat jednu z překážek útěku, tedy příslušníka. Nutno je i počítat s vzetím personálu jako rukojmí (to však může být čin i tzv. „ze zoufalství“). Pachateli bývají vězni odhodlaní ke všemu, nemající tzv. „co ztratit“. Většinou jde o vězně mladších věkových skupin. Svůj plán mívají poměrně dobře promyšlený co do provedení útoku v těch prostorách vězení, kam mají přístup. Obtížněji jsou již schopni vyhodnotit bezpečnostní opatření v prostorách, o kterých nemají přehled.

(Zde je třeba poznamenat, že mnoho informací získávají vězni bezděčně od příliš upovídaných zaměstnanců, kteří často řeší služební problémy v doslechu vězňů. Zvláště neopatrní jsou zaměstnanci před vězni s tzv. „volným pohybem“ nebo zařazeným ve vnitřním provozu věznice - údržbáři, chodbaři, uklízeči, kuchaři atd.)

Podobně je tomu s jejich činností za zdmi vězení, pokud se za ně dostanou (zahlazování stop, dohodu s někým o rychlém transportu mimo oblast věznice ještě před pátrací akcí apod.). Vězni většinou volí formy útěku bez použití přímého násilí vůči zaměstnancům.

V důsledku stoupajícího počtu vězňů odsouzených k dlouhodobým trestům, členů organizovaného zločinu, nájemných vrahů a dalších profesionálních zločinců je však nutno považovat scénáře útěku z vězení za použití násilí proti zaměstnancům nebo jiným nevězněným osobám (advokáti apod.) nebo i útokem „z venku“ za mnohem reálnější než dříve.

V tomto směru je nutné si přiznat i to, že postupný odklon od trestu odnětí svobody a častější uplatňování trestů s ním nespojených povede nutně ke **zhoršení bezpečnostní skladby vězňených osob**. Znamená to, že bude slábnout „rozředění“ vězňené kriminální populace méně narušenými vězni, kteří by se k násilí vůči zaměstnancům nebo spoluvězňům nikdy neuchýlili a případní pachatelé se museli mít na pozoru, aby se před nimi neprořekli a jejich úmysl nevyšel najevo.

Prevenčí je profesionální výkon služby, nepodceňování systému bezpečnostních zásad a dobrá znalost osobností vězňů a pozorování jejich chování. I když podobné mimořádné události jsou zatím naštěstí velmi sporadické, nelze toto nebezpečí podcenit. Stejně nesprávné by však bylo vyvolávat přehnanými bezpečnostními opatřeními zbytečné napětí ve věznicích. Moderní penologická pravidla směřují k tomu, aby vězeň získal při výkonu trestu co největší míru soukromí a svobody, které však nemohou být na úkor bezpečnosti.

1.3.2 Fyzická agrese vůči zaměstnanci, reaktivní

Jde o formu hněvivé agrese při konfliktu s vězňem. Vězeň zaútočí na zaměstnance během stupňujícího se krátkodobého, ale i dlouhodobého konfliktu. Za konflikt dlouhodobý některý vězeň může považovat např. zamítnutí své žádosti, přičemž skutečnost, že mu jeho žádost byla zamítnuta právem, pro něho nehraje podstatnou roli.

Situaci nenadálého útoku lze většinou předejít a v některých případech je bohužel nutno konstatovat, že konflikt nemusel vyvrcholit až fyzickým napadením příslušníka nebo zaměstnance, kdyby tito postupovali takticky. V naprosté většině jde však o nepřiměřenou reakci vězňe na oprávněný postup zaměstnance či nezvládnutí pro vězňe zátěžové situace, např. zamítnutí nějaké jeho žádosti či požadavku.

1.3.3 Fyzická agrese mezi vězni navzájem

Většinou jde o vzájemné napadení mezi dvěma nebo více vězni a to buď jednorázové fyzické napadení (úder rukou do tváře, úder pěstí, odstrčení atd.) nebo (i když ne tak často) rvačku.

Nejčastěji se zjišťují tyto příčiny:

- momentální rozepře, hádka,
- vyvrcholení déle trvajících neshod (vzájemná nesnášenlivost apod.),
- dluhy „z venku“ nebo i z vězení,
- vězni se podezírají navzájem, že ten druhý ho udal policii nebo „bonzoval“ zaměstnancům věznice,

- bývalí společníci mají za to, že jeden nebo druhý mu svoji výpověď ublížil,
- žárlivost (žil s jeho družkou, „chodil mu za ženou“ apod.),
- žárlivost v rámci homosexuálních vztahů ve vězení,
- boj o pozici v quaziformální skupině vězňů,
- šikana.

Vězeňská služba se snaží šikaně a dalším podobným projevům mezi vězni předcházet. Mladiství vězni a také ti, kteří by se mohli z různých důvodů obětmi šikany stát (slabí jedinci, podivíni, pachatelé mravnostních deliktů apod. – viz výše) jsou pravidelně podrobováni zrakovým prohlídkám a v poměrně krátkých intervalech jsou prohlíženi i lékařem. Při umístování na cely se dbá, aby nebyli zařazeni na celu s vězni, kteří mají tendence k násilnému chování nebo jsou nesnášenliví.¹⁹ Jsou stálým předmětem zájmu specialistů - pedagogů, psychologů, sociálních pracovníků, vychovatelů, lékařů, pracovníků oddělení prevence a stížností a nejméně 1x za čtvrt roku je projednávána tato problematika za účasti vedení věznice nebo vazební věznice. Každá poranění, byť drobná, se pečlivě prošetřují a evidují a to i v případě, že si je postižený způsobil sám nepozorností, např. škrábanec, modřinu apod. (Srovnej NGR 81/2006)

1.3.4 Fyzická agrese zaměstnance vůči vězňům

V drtivé většině to jsou případy zákonného použití donucovacích prostředků v souladu s předpisy, které toto umožňují nebo přímo ukládají. Jde např. o odvrácení útoku na svoji nebo jinou osobu, zabránění rvačky mezi vězni apod.²⁰ Významnou roli ve zvládnání těchto situací tvoří výcvik a péče o psychohygienu příslušníků.

Klasický experiment zkoumání agrese v simulovaných penitenciárních podmínkách uskutečnil počátkem 70. let 20. století (publikováno 1972) americký psycholog P. G. Zimbardo. Cílem výzkumu bylo zkoumat změny v chování náhodně vybraných „normálních“ lidí v simulovaném vězení, kdy byla tato skupina náhodně rozdělena do rolí dozorců a vězňů. Lidé, kteří byli vybráni jako vězni, byli náhle zatčeni skutečnou policií, nebylo jim odpovídáno na otázky a mnozí „zatčení“ se domnívali, že jde o skutečnou situaci. U pěti „uvězněných“ byla reakce tak prudká, že museli být okamžitě „propuštěni“. U dalších čtyř se tyto příznaky projeví druhý den. Ti, kteří byli vybráni jako dozorcí, se chovali ve své roli různě. Mnozí se vžili do svých rolí tak, že „je začalo bavit mít vězně ve své moci a nakládat s nimi podle libosti... Někteří „dozorcí“ byli přísní, ale spravedliví („drželi se pravidel“), někteří daleko překračovali pravomoci své role, chovali se krutě a mučili vězně, zatímco několik se jich chovalo pasivně a jen zřídka používalo vůči vězňům donucovací prostředky.“²¹ Experiment musel být po šesti dnech ukončen a stal se předmětem mnoha vášnivých debat jak z hlediska psychologického, tak etického atd.

¹⁹ NGR VS ČR č. 82/2006

²⁰ Zák. č. 555/1992 Sb. §§ 5 - 9, 17 a násl.

²¹ Fromm, 1997, s. 67 a násl.

1.3.5 Fyzická agrese vězňů vůči majetku

Jde většinou o ničení zařízení cel, rozbíjení nábytku, ničení výstrojních součástí, nádobí, příborů na jídlo, lůžkovin apod. Pachateli bývají obvykle vězni trpící poruchami osobnosti, se sklony k agresivitě. Podstatou tohoto chování je většinou odreagování, když rozbítí cely nebo poškození věcí vězni velmi často chápou jako pomstu personálu.

Podobnou motivaci mají i ti vězni, kteří zařízení cel a výstrojní součástky ničí plánovitě bez afektu vzteku, ucpávají odpady umyvadel, WC apod. Podstatou je vesměs jejich maladaptivita a výše zmíněná domněnka, že se tak mstí personálu. Škody, způsobené tímto jednáním, sahají ročně do statisíců.

1.3.6 Verbální agrese přímá, aktivní ze strany vězňů

Je nejčastější formou agresivního chování. Spočívá v přímých slovních výpadech vězně vůči zaměstnanci či příslušníkovi. Nemusí jít pouze o vulgarismy, součástí těchto projevů je i křičení, vyhrožování stížnostmi, pomstou apod.

1.3.7 Verbální agrese mezi vězni

Příčinou bývají běžné situace, které se během soužití lidí vyskytnou. Většinou jde o hádky, které však mohou někdy přerůst až ve vzájemné fyzické potyčky.

Svoji roli zde hraje rozdílnost osobností vězňů, kteří spolu musejí v podstatě z donucení sdílet cely, sympatie a antipatie mezi nimi. Vězni sami říkají, že po sedmi až devíti dnech pobytu na cele si již nemají o čem povídat, přichází tzv. „ponorková nemoc“. Připočteme-li k tomu ještě složité osobnosti mnohých z nich, zátěžovou situaci uvěznění a další výše diskutované fenomény, pak je zřejmé, že vzájemné konflikty mezi vězni lze jen velmi těžko zcela eliminovat.

Vězeňská služba se vyhroceným situacím snaží čelit rozmisťováním vězňů. Negativní roli hraje též nemožnost individuálního ubytování a nedostatek prostor pro zájmovou činnost vězňů či jiné kulturní či sportovní aktivity. I tento nedostatek je médií a některými „odborníky“ na vězeňství mylně přičítán Vězeňské službě ČR, když základními limitujícími faktory jsou nedostatek vhodných prostor, nedostatek ubytovacích kapacit a nedostatek specializovaného personálu ruku v ruce se zastaralostí budov i jejich, pro potřeby moderního vězeňství nevyhovujícím architektonickým řešením.

1.3.8 Nepřímé formy verbální agrese vězňů vůči personálu

Jde o organizování stěžovatelských kampaní, vymýšlení polopравd a nepravd, osočování personálu z různých nepravostí. Některé tyto formy někdy vedou až k vážným psychickým obtížím personálu a znamenají pro zaměstnance VS značnou psychickou zátěž. Těmito řádky není řečeno, že vězni nemají plné právo obracet se se svými stížnostmi na jednání příslušníků a zaměstnanců Vězeňské služby na příslušné orgány. Naprostá většina těchto stížností je však neoprávněných, uváděné skutečnosti bývají buď zcela nepravdivé nebo zkreslené a jejich cílem je vyvolávat obavy vězeňského personálu ze stížnosti či přidělovat práci.

1.3.9 Nepřímé formy verbální agrese mezi vězni

Jde, podobně jako u personálu, o vymýšlení nepravd na nepohodlného spoluvězně. Vězni chodí za zaměstnanci a upozorňují na chování vězně, požadují jeho přemístění apod. a snaží se do své hry zatahnout i personál, což se jim, bohužel, někdy daří. Je nutné však podotknout, že rozeznat skutečnost od účelové nepravdy nebo polopравdy je často velmi těžké, protože „intrik neboli tunel“ je velmi dobře připraven.

1.3.10 Šikana

Šikana je „*násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit.*“²²

Šikana může mít ve vězení podobu fyzického násilí, psychického nátlaku a vydírání. Pod pojmem vydírání si lze představit odevzdávání peněz nebo jídla, provádění ponižujících úsluh či rituálů, nucení k různým, obětí odmítaným sexuálním praktikám, zesměšňování, ponižování apod.

Někteří autoři²³ dělí šikanu na **skrytou a zjevnou**.

Za **šikanu skrytou** považuje sociální izolaci oběti ze skupiny. V podmínkách vězení to je např. označení vězně za „donašeče“ (bonzáka), homosexuála (koště, buk) nebo rozumově isuficientního (neandrtálec, pako) apod. Dlužno dodat, že někdy se někteří vězňové o tuto pozici sami přičiní např. nedostatečnou hygienou. Na druhé straně jsou však oběťmi i ti, kteří jsou druhým nějak nápadní, např. podivínským chováním apod.

²² Vágnerová, 1999, s. 283

²³ Vágnerová, 1999, s. 285

Za **šikanu zjevnou** považujeme:

- fyzické násilí (strkání, bití),
- psychické ponižování a vydírání (nucení k posluze, zesměšňování, nadávky apod.),
- destruktivní aktivity zaměřené na majetek oběti (brání a ničení věcí, šatů apod.).

Podle Vágnerové²⁴ je šikanující agresor „*fyzicky zdatný a silný, ale neukázněný jedinec, s potřebou se předvádět a dokazovat svou převahu nad ostatními, bývá necitlivý a bezohledný. Nemívá dostatečně vyvinuté svědomí a za své chování se necítí vinen. Má zvýrazněnou potřebu sebeprosazení, kterou buď nemůže uspokojit v jiné oblasti z důvodu omezených schopností, nebo má návyk řešit všechno násilím. Bývá spíše podprůměrným, neúspěšným žákem,* (v pozdějším věku neúspěšným člověkem s pocity ztroskotance – pozn. J. S.). *Tendence k agresi je spojena s podezíravostí vůči okolí. Jedinec promítá do ostatních svoje vlastní postoje a sklony ubližovat druhým, podezírá je z toho, co má tendenci dělat sám. Zpravidla se projevuje agresivně již od dětského věku, a to generalizovaně. V jeho chování je zjevný nedostatek citlivosti a ohledu k ostatním.*“²⁵

Obecně lze říci, že oběti šikany jsou často něčím nápadné. Jde o jedince malého vzrůstu nebo slabé tělesné konstrukce, plaché, tiché, s vadami kosmetickými nebo vadami řeči, jiné rasy, nápadné svým chováním. Ostatní je považují za zakřiknuté, samotářské, nesympatické nebo se uchylují k pocitovému projektivnímu konstatování, že je „nějaký divný.“

Šikanující jsou často vyprovokováni chováním oběti, které je však většinou nevědomé a oběť netuší, že svým chováním může vyvolat agresi druhých. Agresoři se pak brání tím, že si „o to“ šikanovaný sám „koledoval“ apod.

Šikana ve vězení vykazuje **vysokou latenci**. Oběti velmi často vědí, že jde o přechodnou záležitost nebo se snaží uniknout do nemoci, do jiného kolektivu, na jinou celu nebo ubytovnu apod. Většinou se nechtějí stát donašeči, udavači, „bonzáky“, a proto odhalení šikany bývá dlouhodobou záležitostí.

Šikana, podobně jako další sociálně patologické jevy a formy chování (násilí, ničení a vandalismus, drogy apod.) jsou v kriminální subkultuře mnohdy favorizovány, jejich nositelé proto nenarážejí častěji ve vězeňských kolektivech na jednoznačný a otevřený korigující odpor.

²⁴ Vágnerová, 1999, s. 284

²⁵ Vágnerová, 1999, s. 284

Např. britské autorky Susie Halley a Melissa Smith z The Jill Dando Institute of Crime Science publikovaly svůj výzkum šikany ve věznicích pro mladé a mladistvé pachatele (muže).²⁶

Mimo jiné zjistily, že:

- ✓ 62 % vězňů čelilo urážkám
- ✓ 48 % bylo vyhrožováno násilím
- ✓ 42 % zažilo šikanu spojenou se stravováním
- ✓ 38 % bylo zataženo do rvačky (involved in a fight)
- ✓ 29 % byly ukradeny věci na cele (cell theft)
- ✓ 27 % bylo napadeno

Dále uvádějí, že 53 % incidentů se odehrálo v cele oběti. V tom je zahrnuto 88 % verbálních urážek, 100 % křičení z oken (shout outs windows), krádeže na cele (dtto jako předchozí), 73 % výhrůžek, 43 % oloupení (robberies) a 21 % napadení.

Z toho vyplývá, jak je důležité zkoumat problém po jednotlivostech a ne pouze jako celek. Další důležitá místa, kde dochází k šikaně, jsou:

- ✓ vycházkové dvory (landings) kde došlo k 29 % oloupení a 30 % rvaček
- ✓ čekárny na návštěvy (14 % oloupení)
- ✓ jiné čekárny (4 % výhrůžek, 7 % napadení a 5 % rvaček)

Načasování nenásilných forem šikany se lišilo podle druhu incidentu, ačkoli urážky, křičení z oken a vyhrožování byly častější v nočních hodinách (po 20:15 hod.) Ačkoli k 30 % napadení došlo na vycházkových dvorech, zbývajících 70 % bylo relativně rovnoměrně rozprostřeno napříč vězením – v tělocvičně, posilovně, šatně a sprchách, na schodištích, ve vzdělávacích místnostech, v čekárnách a při dalších společných aktivitách.

Zatímco na celách se objevovaly především nenásilné formy šikany, násilná šikana se vyskytla v dobách, kdy vězni byli ve vzájemném kontaktu mimo cely. Tyto výsledky svědčí o tom, že vězni využívají ke vzájemnému napadání příležitosti, při kterých se setkávají při různých aktivitách, jako jsou tělocvična, vzdělávání a práce. Takto se mohou chovat i během přesunů k aktivitám (např. na schodištích atd.)

Podle názoru obětí byla motivací pachatelů non-verbální šikany nuda, potvrzení postavení, nebo odplata za šikanu spojenou se stravou. Mimo to uvedli, že k 45 % nenásilných incidentů přispěla jejich vlastní bezbrannost (vulnerability). Nejvíce obětí věřilo, že nejčastějším motivem násilné šikany je odplata, zejména v případech rvaček a napadení. Zajímavé je, že v 50 % případů se vězni poprali proto, že měli na druhého vztek za provokace při křičení z okna nejčastěji během předcházející noci.

Z toho vyplývají následující zjištění:

- ✓ Vězni častěji trpí nenásilnými než násilnými formami šikany
- ✓ Nejčastějším místem nenásilných forem šikany je vlastní cela. Zároveň je to místo, kde se vězeň cítí nejbezpečněji snad proto, že jim poskytuje relativní bezpečí před násilnou šikanou
- ✓ Nejvíce problematickou částí dne, kdy dochází k nenásilné šikaně, jsou večery, když jsou vězni uzamčeni v celách
- ✓ Násilná šikana se nejčastěji vyskytuje na místech a v časech, když jsou vězni ve vzájemném kontaktu, jako jsou vycházkové dvory (landings), tělocvična, při volnočasových aktivitách (association), práci nebo vzdělávání
- ✓ Je zajímavé, že křičení z oken (během večera) často souvisí s napadením druhý den.

Zvláště varovný a tragický případ šikany se v minulosti stal v jedné z věznic pro mladistvé a nebyť rozhodného zásahu příslušníků VS, mohly být následky ještě mnohem tragičtější.

Ke dveřím ošetřovny věznice přivedli dva mladiství vězni třetího, který za sebou vlekl nohu. Zdravotní sestře, která jim otevřela, řekli, že nešťastně upadl. Sestra je vpustila do ordinace, kde byla další zdravotní sestra a lékařka. Vzápětí se však v rukách třech vězňů objevila naostřená půlka nůžek, další měl do zubního kartáčku vsazenou žiletku a třetí nabroušený příborový nůž. Lékařka využila zaváhání jednoho z útočníků a utekla do přilehlé místnosti, kde se zabouchla a přivolala pomoc.

Dvě zbývající ženy drželi útočníci pod krkem, na kterém je lehce pořezali a jeden z nich křičel „*Držte huby, nebo vás podřežeme. Nám už je to jedno, my už máme za sebou jednoho mrtvého.*“

²⁶ Reducing Prisoner-on-Prisoner Victimisation in a Young Offender Institution, Prison Service Journal, č. 157/2005

Útočníci požadovali zbraně, civilní oděv, 100.000 Kč, rychlý automobil s plnou nádrží a přítomnost televize. V tom okamžiku však do místnosti vrazili lékařkou přivolání příslušníci VS a za použití donucovacích prostředků útočníky přemohli. K závažnějším zraněním rukojmí našťastí nedošlo. Vystala otázka, koho mysleli útočníci tím mrtvým? Záhy se ukázalo, že v cele, na které útočníci bydleli, leží pod postelí svázané tělo vězně s ručníkem utaženým kolem krku a druhým ručníkem kolem úst. Mrtvým vězněm byl mladistvý D. „*Asi před týdnem (před událostí - pozn. J. S.) jsem si všiml, že je D. nějaký divný. Byl jako pod psychickým tlakem, třásl se mu prsty. Měl na obličeji modřinu, naražený nos a ret. Vychovatel i nám tvrdil, že na pokoji z legrace boxovali.*“ (Výpověď jednoho ze spoluvězňů). Další spoluvězeň vypověděl: „*D. byl tichý, nevyhledával spory. Jeho postavení bylo úplně dole, byl koště, trubka (v argotu označení pro vězně, který druhým posluhuje, mohou si k němu vše dovolit, výraz koště je též někdy používán pro vězně ochotné k homosexuálnímu styku, zpravidla jako pasivní partner). C. (jeden z útočníků) je sice taky koště, ale na rozdíl od D. je odpornej, neudrzuje čistotu. To D. byl čistotnej, na toho si dovolili a pohlavně ho zneužívali.*“ Mladistvý A., organizátor celé akce a vůdčí osobnost v trojici útočníků vypověděl mimo jiné: „*Nejsem buzerant, mně se holky líbí. Tohle je náhražka. Já jsem vždycky aktivní, dělal jsem to s několika vězni. D. mi původně tvrdil, že by v homosexuálním styku nevyhověl nikomu. Tak jsem mu dal nůž pod krk, řízl ho a on to vzdal. Příště jsem už ho nutit nemusel. A musel slíbit, že kdyby se na to přišlo, řekne, že si to udělal sám.*“

Pachatelé:

Mladistvý A. V péči psychiatrů pro nezvladatelné chování byl již v předškolním věku. Od 11 let pobýval pro svoji nezvladatelnost v nejrůznějších ústavech. Do vězení se dostal krátce po svých 15. narozeninách, se starším komplicem přepadli v bytě a oloupili starého muže. Byl mu vyměřen trest 18 měsíců ve věznici pro mladistvé. Z vězení se vrátil k matce – jediný člověk, ke kterému měl vztah a měl před ní určitý respekt. Po měsíci však utekl, opil se a s nožem přepadl trafikantku. Za tento trestný čin byl odsouzen na tři roky. Po požití alkoholu byl agresivní, kouřil až 40 cigaret denně. Čichal ředidla, aceton, zneužíval léky. „*Mám rád násilí, cítím v tom něco dobrodružného... Tloukli jsme třeba jednoho kluka, von byl postižený a vychovatel ho hlídal. Tak jsme mu dávali jen tatranky (úderý dlaní do čela - pozn. J. S.), po těch nejsou modřiny.*“

Ods. B. (v době činu krátce plnoletý): byl osvojen coby mimino, vychováván jako jedináček v harmonické a ekonomicky zajištěné rodině. O adopci se dověděl ve svých 15 letech, když doma prohlížel zásuvky s dokumenty. „*Nijak jsem to ale neprožíval*“. Problémový byl již od mateřské školky, později chodil za školu, ve 13 letech se účastnil s partou vykradení muzea. Dostal se do diagnostického ústavu, následovaly další problémy a pobyty ve VÚM, odkud několikrát utekl. V době trestného činu byl již po třetí soudně trestán za majetkovou trestnou činnost. Krátce po činu spáchal v jiné věznici sebevraždu.

Mladistvý C., který sám byl obětí šikany ze strany A. a B. vypověděl později: „*Musel jsem s nimi do toho jít, když mi poručili. Jak myslíte, že bych skončil. A. a B. mě šikanovali, mlátili mě, když si mysleli, že jsem na ně drzej. Musel jsem jim prát, vařit, kouřit je, brali mě do zadku. Nesnášel jsem to, ale co jsem mohl dělat. Proč musel D. zemřít? Aby policajti viděli, že to myslíme vážně. Zavolali jsme D. na úklidovou místnost, musel si sednout na židli, svázali jsme mu ruce ručníkem a další nacpali do úst jako roubík. Dal jsem mu poslední cigaretu, když ji na mě chtěl. Jestli mi ho bylo líto? Jo. Pocity, když jsem napomáhal vraždě? Příjemný to zrovna nebylo, protože jsem to dělal poprvý.*“ (zvýrazněno J. S.)

Samotnou vraždu provedli tak, jak výše popsal C. s tím, že C. seděl oběti na nohách a A. s B. mu utahovali každý za jeden konec ručník kolem krku. Motivem chladnokrevné vraždy, která měla charakter popravky, byla obava, aby jejich přípravy na útěk neprozradil zaměstnancům. Před vraždou se také z oběti snažili bitím vynutit přiznání, zda příslušníkům něco neřekl.

Oběť vraždy, mladistvý D., byl odsouzen za nikoliv závažnou trestnou činnost ke krátkodobému trestu a měl jít za několik měsíců domů.

1.4 Sebevražedné jednání a automutilace

Sebevražedné (suicidiální) jednání a sebepoškozování (automutilace) řadíme mezi poruchy jednání, které je zaměřené proti integritě organismu.

Obecnou motivací sebevražedného jednání ve vězení bývají:

- zátěžová situace uvěznění,
- výčitky svědomí (často např. u vrahů partnera),
- „pomsta“ personálu za to, že vězni nebylo vyhověno,
- účelové chování určené OČTŘ, např. před soudním líčením („dělání blázna“),
- nátlak na personál,
- citové vydírání rodiny nebo jiných blízkých osob,
- teatrální gesto snažící se vyvolat lítost nebo solidarizační efekt.

V podmínkách vězení nejde většinou o patologický fenomén, ale účelové jednání, které je jedním ze základních znaků chování podstatné části vězněné kriminální subkultury.

Tato charakteristika nemusí být trvalá. Spouštěcím mechanismem podobného jednání často bývá i náhlá, závažná nebo nevratná změna osobní situace (rozvod, úmrtí blízkého člověka, zamítnutí odvolání, neočekávaně dlouhý trest apod.). Rovněž ztráta vlastní hodnoty vede k narůstání autoagrese, která může následně vést až k úplné sebedestrukci.

Sebepoškozování není v podmínkách vězení nijak vzácné a mezi nejčastější druhy patří:

- pořezání zápěstí, předloktí, v loketních jamkách. Pořezání se nejčastěji děje střepy skla nebo žiletkami (břity),
- polykání cizích předmětů – jde o různé předměty, jako jsou knoflíky, kusy skla, hřebíky, kusy drátů, držadla od lžic, držadla jídelních misek (tzv. „ešusy“) apod.

(Mezi nejnebezpečnější patří tzv. „kotvičky“ Jde o zavírací špendlíky ohnuté do písmene W a stažené bavlněnou nitkou nebo vměstnané do umačkaného chleba. V zažívacím traktu se nitka nebo chléb rozloží a kotvička se napruží a zasekne do stěn žaludku nebo jícnu. Drtil²⁷ cituje Zejdu (1958) a další autory, kteří popisují některé extrémní případy nálezů cizích těles v zažívacím traktu. V žaludku 23 leté ženy bylo nalezeno celkem 1273 špendlíků, 233 jehel, 15 mincí, sklo a jiné předměty o celkové váze 930 g. Muž s diagnózou psychopatie polkl 15 hřebíků, držadlo lžice, 100 nábojů malé ráže, 6 knoflíků, kus skla a další předměty, jiný muž s toutéž diagnózou měl v žaludku 6 teploměrů, 6 držadel od lžic a jiné předměty. Osmadvacetiletému muži odstranili lékaři ze žaludku celkem 500 předmětů, které dohromady vážily 1,5 kg. Jiný pacient měl v žaludku 1500 špendlíků a jehel, 100 hřebíčků, 330 knoflíků, 167 mincí, 12 záclonových kroužků, 11 klíčů a 176 kusů jiných předmětů. Tyto údaje nepocházejí jen od vězňů, ale i od pacientů s psychiatrickými diagnózami.),

- intoxikace léky nebo chemikáliemi,
- sypání tuhy do očí nebo vpravování náplně propisovacích tužek do spojivkového vaku,
- úmyslné způsobování hnisavých zánětů (píchání slin, mýdla, tuhy apod. pod kůži),
- vyvolání infekční nemoci,
- strangulace bývá většinou avizována spoluvězňům, aby včas přivolali personál. Někdy

²⁷ Drtil, 1973, s. 22

mají vězni dokonce domluveno „hlídání“, aby nedošlo k vážnějším škodám na zdraví a zůstalo jen u předstírání „pokusu“. Jsou převážně vedeni snahou, aby na krku byla patrná strangulační rýha jako důkaz vážného úmyslu.

- jiné druhy sebepoškození (vpravení cizích těles pod kůži, poranění kůže popálením, opařením apod.),
- bizarní sebepoškození jsou poměrně ojedinělá. Např. je popsán případ, kdy si vězeň doslova vtlačil v oblasti spánku do hlavy přední díl propisovací tužky.

Motivací sebepoškození je nejčastěji:

- **odstranění vnitřní psychické tenze** jako reakce na zátěžovou situaci. Pro tuto motivaci svědčí nejčastěji automutilace pořezáním a to mnoha mělkými chaotickými řezy, jakoby „posekáním“, nejčastěji na předloktích;
- **únik do nemoci** vězeň se snaží dostat na ošetřovnu či do vězeňské nemocnice. Může to být proto, že chce uniknout ze standardních podmínek výkonu trestu, k oddálení soudního líčení, vyhnoutí se práci apod. Někdy po propuštění vydávají zranění, způsobená vlastní rukou či následné škody na zdraví za důsledek věznění a zacházení ze strany personálu věznice nebo policie (zbití, mučení apod.);
- **jako nátlak na personál** s cílem dosažení nějakého svého cíle, např. přemístění na jinou celu apod.;
- **jako nátlak vůči osobám vně vězení** např. soudům, ale nejčastěji vůči blízkým osobám, např. po oznámení záměru manželky se s vězněm rozvést atd.

1.5 Volní odmítání stravy – hladovky

Volní odmítání stravy (hladovky), jsou v podmínkách vězení častým jevem. Jejich zařazení mezi formy a způsoby poruchového chování vězňů je velmi obtížné. Často má znaky pouze vnější bez zjevné nebo hlubší návaznosti na strukturu osobnosti vězně včetně různých forem psychických poruch. U účastníků hladovky nacházíme v řadě případů jedinou motivaci - účelovost. Proto je považujeme za relativně specifický, samostatný jev, i když některé hladovky nesou (i když velmi zřídka) výrazné rysy automutilace, zcela výjimečně sebevražedného jednání. Jiné naopak jsou zjevným protestním chováním nebo nátlakem na vězeňský personál, orgány činné v trestním řízení apod. Podstatou jevu je mimo jiné i srozumitelnost a relativní přijatelnost pro neznalou veřejnost. Klasická „krvavá“

sebeпоškození nebo jiná poškození na zdraví (sypání tuhy do očí, polykání cizích předmětů, vyvolávání infekcí atd.) se setkávají spíše s výrazně odmítavou reakcí veřejnosti.

Držení hladovek není ojedinělé ani v případech nedelikventních lidí, často sledujících velmi ušlechtilé cíle nebo cíle skupinové, které část veřejnosti přijímá a akceptuje. Držení hladovky je jako nenásilná forma protestu sociálně lépe akceptováno než násilné akce aktivního charakteru (demonstrace provázené ničením věcí, násilnosti) nebo pasivního charakteru (blokády atd.).

Ve vězeních vyhlašují vězni hladovku zejména jako reakci na nesplnění jejich požadavku, zamítnutí žádosti nebo v důsledku jiného konfliktu s personálem. Jindy je hladovka vyhlašována s cílem vynutit si např. přestěhování nebo jinou, pro vězně důležitou skutečnost.

Pokud jsou hladovky vyhlášeny hromadně (viz kapitola 2 tohoto dílu o hromadných nekázních a vzpourách), pak je jejich cílem nenásilná forma nátlaku na správu věznice nebo dokonce politické struktury společnosti. Cílem těchto hladovek je solidarizační efekt ve veřejnosti.

1.6 Penitenciární problematika náhradního sexuálního uspokojování

Náhradní sexuální uspokojování je jedním z aktuálních problémů vězeňství. Z hlediska sexuální orientace i způsobu ukájení se převážně jedná o **latentní formu homosexuality**, tedy z nedostatku příležitosti normálního heterosexuálního kontaktu. Podle různých výzkumů a odborných prací se k homosexuálnímu chování přiznalo 35 - 38 % trestanců. Čísla se výrazně liší dle typů věznic, délky trestů apod.

Většina homosexuálních aktivit ve vězeních probíhá **bez přítomnosti vzájemné citové vazby** a je ji možno chápat jako specifickou formu prostituování. Svědčí o tom mimo jiné fakt, že většina těchto vězňů si nechá „zaplatit“ nejčastěji v naturáliích – jídlo, pochutiny, kuřivo apod. Proto se mnozí vězni velmi často uchylují z nouze (nikoliv sexuální) k epizodické, s různou latencí opakované, homosexuální aktivitě.

V některých případech jsou navázány mezi vězni **trvalejší vztahy bez citového podtextu**, převážně účelové. Svolný vězeň je zpravidla považován i za slabšího a svým „silnějším“ partnerem je chráněn před ostatními. Mnozí vězni těmito jedinci ostentativně opovrhují a mají tendenci je spíše psychicky než fyzicky šikanovat. Označit někoho ve vězení

za homosexuála (v argotu např. „buk“, „koště“, mezi rusky mluvícími vězni „petuch“ apod.) je považováno za těžkou urážku.

Hlubší citové vztahy mezi homosexuálně se chovajícími partnery ve vězení nejsou časté, ale ani ojedinělé. Tyto vztahy mají i emotivní rozměr – jeden druhého chrání, dává mu kuřivo, jídlo, pečuje o něho. Nezřídka si i rozdělují role – jeden pere druhému prádlo, donáší jídlo, myje jídelní nádobí, druhý naopak „shání“ přilepšení apod. Vězni tento vztah charakterizují slovy, že se „navzájem drží“.

Ve vězení se vyskytují i osoby s primární homosexuální orientací. Ti většinou navazují trvalejší citový vztah s jedním vězněm, výjimkou však není ani prostitutivní chování. Jejich chování ve výkonu trestu v této oblasti zpravidla kopíruje jejich chování mimo vězení.

Náhradní sexuální uspokojování probíhá ve své většině ve vězeňských podmínkách (stejně jako mimo toto prostředí) socializovanými formami, kterými jsou:

- bezkontaktní ukájení v rámci fantazijních představ
- bez vizuálního podnětu (představy objektu),
- s vizuálním podnětem (foto, časopis, film, TV program, videokazeta apod.),
- vyprávění sexuálně zbarvených příhod a příběhů (subjekt jiným lidem nebo je naopak posluchačem vyprávění druhých)
- onanie, která je vždy spojena s fantazijními představami
- kontaktní sexuální ukájení se svolným, stejně smýšlejícím partnerem

Nejčastější způsoby jsou:

- autoerotika
- manuální stimulace genitálií
- orální stimulace genitálií
- fellace
- anální koitus

Všechny tyto formy s sebou nesou problém nízkého stupně soukromí a intimity ve vězení a malá možnost utajení zejména aktivnějších způsobů náhradního ukájení.

Nutné je především soustředit se na **předcházení násilným, ponižujícím a vynuceným formám, jako jsou:**

- vynucování homosexuálního styku násilím, psychickým nebo ekonomickým vydíráním
- nucení ke způsobům, které druhý vězeň odmítá, přičemž k určité formě je svolný

- sexuálnímu zneužívání velmi mladých, kriminálně dosud neinfikovaných vězňů, vězňů tělesně i psychicky oslabených atd.²⁸

Podobně jako šikana vykazují nedobrovolné formy náhradního ukájení vysokou latenci, a to i v případech hraničících se šikanou a vydíráním či omezováním osobní svobody. Na tomto místě je třeba podotknout, že problém náhradního sexuálního ukájení se manifestuje stejně naléhavě i v ženských vězeních.

Náhradní sexuální uspokojování ve vězeních je nutné vzít jako fakt, posuzovat je bez předsudků, zbytečného dramatizování a senzacechtivosti.

Přehlížet nelze zejména riziko přenosných chorob – AIDS, žloutenky B, C a některých dalších. V penitenciární praxi je proto v mnoha státech, včetně ČR, řešena možnost distribuce kondomů mezi vězně.

1.7 Problematika zneužívání drog ve vězeních

Výzkumy drogové scény ve vězeních prokázaly zřejmou souvislost tamější drogové scény drogovou problematikou „venku“.

Mimo jakoukoliv pochybnost je to, že drogy pronikly i za zdi vězení a je nutno s nimi počítat, mapovat jejich výskyt, způsoby distribuce do vězení a ve vězení i to, jak mohou ovlivnit život jednotlivých vězňů i celých vězeňských kolektivů.

Vězni, kteří v civilním životě zneužívali drogy, se dostávají do prostředí ve vězení, které jejich návyk favorizuje. Proto „*rychle navazují kontakty v neformálních skupinách, obohatí je o vlastní zkušenosti a tak se do vězeňského prostředí neustále zanášejí toxikomanické trendy z civilního prostředí, aby naopak po skončení trestu odevzdali civilní drogové scéně zkušenosti z věznic.*“²⁹ Citována autorka dále uvádí, že „typickým znakem osobnosti mnohých odsouzených je nízká frustrační tolerance, neschopnost snášet a vyrovnávat se se zátěží. Samotný fakt odnětí svobody, oficiální tlak na dodržování režimu ústavu, mohutný vliv tzv. „druhého života“ odsouzených a další vlivy jsou zdrojem dlouhodobé psychické tenze. Část odsouzených hledá únik z napětí a obranu proti těmto tlakům v drogách, které zaujímají postupně přední místo v jejich hodnotovém systému.“³⁰

²⁸ srovnej např. NGR 82/2006

²⁹ Havrlentová, 1997, s. 84

³⁰ Havrlentová, 1997, s. 84

Rizika, která přinášejí drogy ve vězeních, lze z hlediska vězeňství chápat jako rizika:

- **Bezpečnostní** – možnost nepředvídatelného, agresivního chování vězňů, pokusy o pašování drog do věznic a v neposlední řadě i korupci lidí, kteří s vězni přicházejí do styku (civilní zaměstnanci na pracovištích odsouzených, zaměstnanci Vězeňské služby, obhájci apod.).
- **zdravotnická** – poškozování zdraví včetně rizika přenosu HIV nebo žloutenky B, C
- **penologická** – narušování pořádku, kázně, negativní vliv na druhé vězně, černý trh, II. život
- **psychologická** – další poškozování osobnosti
- **pedagogická** – selhávání výchovného působení na vězně
- **reintegrační** – zvýšené riziko recidivy trestné činnosti

Lidé zneužívající drogy tvoří značnou část té skupiny, která je převážnou většinou členů společnosti hodnocena negativně, protože si svůj návyk a problémy s ním spojené zavinili sami.

Problémy těchto lidí bývají obecně způsobeny:

- psychickými změnami a psychickou zranitelností,
- finanční i psychickou závislostí na druhém (druhých),
- pohybem v rizikových oblastech a v rizikových skupinách,
- ztrátou zaměstnání a postupně i profesních dovedností,
- rozpadem sociálně pozitivních vazeb a sociálního zázemí, návyků, zájmů apod.,
- opatřování drog nebo prostředků na nákup drogy i základních životních potřeb kriminálním nebo sociálně deviantním způsobem (např. prostitucí, hazardní hra) nebo v kriminálním či sociálně deviantním prostředí,
- oslabená možnost bránit se před šikanou, sexuálním zneužíváním, útočníkům a násilníkům nebo parazitujícím lidem,
- riziko nakažení přenosnými chorobami i obecným zhoršováním zdravotního stavu (podvýživa atd.).

Specializované výzkumy, provedené mezi vězni potvrdily již počátkem 80. let, že se droga stala statusovým symbolem větší části vězněné kriminální subkultury. Proto lze mít za to, že mezi negativní vlivy zkušených recidivistů na méně narušené odsouzené patří právě nastartování zájmu o drogu. Vězení je prostředím, které abúzus drog nebo návyk na ně

favorizuje a závislý člověk zde nenachází negativní postoj nebo odsouzení. Naopak je mnoha vězni povzbuzován a utvrzován v tom, že droga je jediný prostředek, jak vězení přežít.

Problematika věznění osob drogově závislých nebo jen abuzérů se rychle vyhrcoje. Do protidrogových opatření jsou investovány značné prostředky, jejichž užití je však ještě často nekoordinované, chaotické a tím i omezeně funkční. Vězeňská služba se po počátečním omezení jen na nárazové a sporadické občasně kontroly cel a ubytoven obviněných a odsouzených cvičenými psy, přednášky specialistů a nákup osvětové literatury, audio a video pomůcek (úroveň některých z nich je přinejmenším diskutabilní) postupně soustředila na zakládání bezdrogových zón, oddělování drogově závislých od ostatních apod.

Průniky drog, jednotlivá (jistě zavrženíhodná) selhání zaměstnanců, přinášejících drogy vězňům, jsou zveličována a vydávána za cosi běžného a normálního. Za mnohými těmito kritikami však nelze přehlédnout snahy o získání lukrativních zakázek provádění protidrogového zacházení ve vězeních ze strany různých občanských sdružení a organizací.

Drogy jsou významným fenoménem, ovlivňujícím nejen psychiku jednotlivců, ale i větších kolektivů vězňů. VS ČR se poměrně úspěšně daří eliminovat přísun drog do věznic ve třech, pro závislého jedince nejdůležitějších oblastech:

- **pravidelný přísun.**
- **jeden druh drogy** (opiát, stimulum, halucinogen apod.),
- **potřebné množství (dávku)**

I když nesouhlasíme s názory, že české věznice jsou zamořeny drogami a drogy jsou zde dostupné kdykoliv komukoliv ukazuje se, že získání drogy zejména v některých věznicích není velikým problémem. To, že drogy do věznic pronikají, je skutečnost, na kterou je třeba rozvážně, systematicky avšak razantně reagovat.

Drogové závislosti ve věznicích sebou přinášejí další sociálně patologické jevy, probíhající převážně latentně a skrytě. Některé se mohou projevit velmi neočekávaně a překvapivě co do rozsahu i intenzity (šikana, hromadné nekázně a vzpoury, agresivita).

Za hlavní příčiny zneužívání drog ve vězení považujeme:

- návyk z civilního prostředí
- favorizaci návyku ze strany vězňů
- skupinový tlak být jako ostatní
- deprimující prostředí vězení, šok z izolace, adaptační problémy atd.
- stereotyp vězeňského života

- odstranění chorobných příznaků – úzkost vyvolaná obavami a nejistotou či strachem
- snaha zbavit se tíhy problémů, nemyslet na budoucnost, na to, co bude dál
- pocit nudy
- vyvolání neobvyklých zážitků
- únik z reality
- přehlížet již nelze ani tlak organizovaných zločineckých gangů a uskupení, pro které jsou vězňové zajímavým odbytím i formou psychické „podpory“ vězněnému členovi mafie nebo gangu

Pro ilustraci uvádíme zjištění z výzkumu drogové scény vězněných kriminálních pachatelů³¹. Ptali jsme se vězňů, proč ve vězení drogy berou. Nabídli jsme možnost použít i více odpovědí, protože jen těžko lze vybrat jeden hlavní motiv, který navíc se pochopitelně mění v čase, např. na základě momentální nálady apod.

Důvody zneužívání drog ve vězení (v %)

Důvody zneužívání drog ve vězení (v %)				
	mladiství	ženy	muži netrestaní	muži trestaní
aby přežili	12,8	19,1	7,6	4,5
z nudy	15,4	13,7	18,5	19,3
ze zvědavosti	2,6	-	1,7	5,1
aby zapomněli	11,5	11	8,4	13
být jako ostatní	-	-	2,5	2,3
zpestření života	19,2	13,7	24,4	30,1
vyvolání zážitku	2,6	4,1	5,9	8,5
aby byli v "klidu"	10,3	19,2	10	13,6
protože jsou nemocní	1,3	1,4	2,5	2,8
brali i venku	24,4	37	26,9	31,8
zvýšení výkonu	-	2,7	-	1,7
mají slabou vůli	5,1	9,6	10,9	12,5
dodají si odvalu	6,4	6,8	8,4	5,1
náhračka za alkohol	2,6	2,7	7,6	5,1

Z výše uvedené tabulky vyplývá, že nejvíce (30 %) vězňů bere drogy proto, že je brali již venku, tedy před nástupem do vězení. Toto zjištění potvrzuje náš názor, že prvně se s drogou ve vězení setkává a prvně ji zneužívá jen velmi malé procento vězňů.

³¹ Sochůrek, Sluková, 2001

U odpovědi č. 1 – aby vězení vůbec přežili, odpověděli nejméně ano recidivisté, což je pochopitelné. Jejich adaptace na podmínky vězení je méně problémová než u prvovězněných. Nejčastěji frekventovanou odpovědí bylo „aby si zpestřili život ve vězení (24,4 %) z nudy (17,2 %) a „aby byli nad věcí, v klidu“ (13 %). Ostatní odpovědi byly kolem 10 % a méně.

Ukazuje se, že specifické prostředí vězení hraje v drogovém abúzu velmi pravděpodobně méně významnou roli, než se obecně soudí. Mezi příčinami zneužívání drog ve vězeních figuruje nejčastěji nuda a zpestření si života ve vězeních, což je motivace mnoha lidí zneužívajících drogy i mimo vězení.

Počet vězňů, přicházejících do vězení a majících zkušenosti s drogou či drogy plynule zneužívajících stoupá. Odhadujeme, že drogy se v životní historii vyskytly asi u 50–60 % vězňů, avšak chybné by bylo hovořit přímo o závislosti. Jde o celý rozsah zneužívání drog – od krátkodobých experimentů až po závislost. Varující však je, že drogu jsme v předchozích výzkumech³² našli v životní historii 82 % mladistvých vězňů, což je v průměru o 25 % více než u dospělých vězňů včetně žen.

Výzkum provedený ve věznicích na přelomu 70. a 80. let minulého století³³ ukázal, že první kontakt s drogou nebo počátek jejího pravidelného abúzu situovalo do vězení 31 % vězňů (většinou šlo o abúzus léčiv). Procento těch, kteří získali první individuální zkušenost s drogou až ve vězení, v současné době výrazně klesá. Výzkumem drogové scény ve vězňenské kriminální populaci, provedeném na přibližně 1 300 vězňích³⁴ se zjistilo, že drogu prvně zneužilo **až ve vězení** (ve výkonu vazby i výkonu trestu) jen 8 % vězňů, přičemž ze zkoumaného vzorku abúzus drogy ve své životní historii přiznalo 56 % dotázaných vězňů.

Věznice uvádějí asi **38,5 % vězňů**, kteří jsou *vidováni* jako abuzéři nebo závislí. **Trend** je ve sledovaných letech *stoupající* (v roce 1998 uváděly věznice 22,5 %). **Kvalifikovaný odhad** skutečného stavu (specialisté věznic) se pohybuje kolem **46 %**.

Přikláníme se našimi zjištěními k profilu osobnosti vězňeného toxikomana, který uvádí slovenská autorka Havrlentová.³⁵

Její charakteristiku toxikomana modifikujeme na české podmínky takto:

Současný uživatel drog:

³² Sochůrek, Sluková 1999, 2001

³³ Drtil, Sochůrek 1981

³⁴ Sochůrek, Sluková 2001

³⁵ Havrlentová 2006, s. 240

- je ve věku kolem 30 let,
- převážně je svobodný,
- bydlí ve větším městě,
- v jeho trestné činnosti převažuje majetková tr. č., objevuje se i násilná,
- trestné činnosti spojené s drogami se dopouštěl spíše v minulosti,
- délka jeho trestu je delší než 2,5 roku a ve vězení je opakovaně,
- většinou pochází z úplné rodiny, která je však zasažena rodinnou patologií,
- v rodině není přítomen klasický model rodiče. Otec nebo matka buď úplně absentují, nebo nemají trvalé zaměstnání, popř. neplní řádně rodičovskou roli,
- má základní vzdělání nebo je vyučen (často nedokončené),
- v minulosti neabsolvoval většinou základní vojenskou službu a to i v době, kdy tato byla povinná,
- často přichází o zaměstnání nebo nepracuje,
- start drogové kariéry (plynulého užívání drog, ne experimentu, pozn. J. S.) je kolem 19. roku věku, motivací bývají „osobní“ problémy, délka drogové kariéry je delší než 8 let³⁶.

Z tohoto hlediska je třeba **rozdělit vězně podle jejich vztahu k drogám ve vězení**. Jsou to tyto skupiny:

1. vězeň, který nikdy drogu nezneužíval a nechce se tomu naučit ani ve vězení,
2. vězeň, který drogu před uvězněním zneužíval a chce se ve vězení návyku zbavit,
3. vězeň, který před uvězněním drogu nezneužíval, ale je reálné riziko, že ve vězení začne,
4. vězeň, který před uvězněním drogu zneužíval a chce pokračovat i ve vězení včetně negativního ovlivňování ostatních,
5. vězeň s nařízenou ochrannou léčbou – protitoxikomanická, protialkoholní.

Rizika, která přinášejí drogy ve vězeních, lze chápat v užším slova smyslu jako rizika bezpečnostní a rizika penitenciární.

Mezi **rizika bezpečnostní** lze zařadit možnost nepředvídatelného, agresivního chování vězňů, pokusy o pašování drog do věznic a v poslední řadě i korupci lidí, kteří s vězni přicházejí do styku (civilní zaměstnanci na pracovištích odsouzených, zaměstnanci vězeňské

³⁶ Na rozdíl od Havrlentové jsme v české vězněné populaci zjistili start drogové kariéry mnohem dříve – kolem 16. roku věku, u mladistvých odsouzených ještě dříve)

služby, advokáti apod.).

Hledisko **penitenciární** zahrnuje **rizika**:

- zdravotnická (poškození zdraví),
- psychologická (dalšího poškození osobnosti),
- edukační (selhávání edukačního působení na vězně a tím i zvýšené riziko recidivy trestné činnosti),
- zvýšené nebezpečí agresivního a autoagresivního chování (drogově závislí vězni, pokud s nimi není specializovaně zacházeno, se také daleko častěji dostávají do konfliktů a střetů s vězni i s personálem a vězeňským řádem.

Vývoj drogové scény v penitenciární oblasti není překvapivý. Je mnoho okolností, které způsobují, že se sociálně patologické jevy v penitenciárním prostředí kumulují. Tak tomu bylo ostatně i v minulosti a je tomu tak dosud.

Současnou drogovou scénu lze z penitenciárního hlediska popsat takto:

- sociálně patologické jevy se vysunuly z delikventní kriminální subkultury do normální populace,
- podstatně klesl věk při prvním experimentu s drogou,
- naprostá většina vězňů, kteří ve své životní historii zneužili drogu, tak učinila v civilním životě, zpravidla před začátkem kriminální kariéry,
- výrazně vzrostla frekvence a závažnost organizované i laické snahy dostat drogy do věznic,
- zneužívání drog ve vězení odráží drogovou situaci ve společnosti a zjevně směřuje ke klasickým (tzv. „tvrdým“) drogám,
- mezi vězeními a společností existuje pohyb osob. Škodlivé návyky a jevy, které existují uvnitř věznic, jsou do věznic vnášeny ze společnosti a posléze zpětně do společnosti vynášeny,
- drogy tvoří významnou součást nedovolené činnosti vězňů uvnitř vězení (tzv. „druhý život“),
- snaha opatřit drogu vede ke zvýšení pravděpodobnosti koruptivních tlaků na vězeňský personál nebo další vstupující osoby,
- existuje reálné nebezpečí agresivního nebo autoagresivního chování vězňů v souvislosti s drogami nebo pod jejich vlivem,
- u závislých vězňů se zvýrazňuje viktimologický aspekt závislosti (oběti šikany,

vydírání, zneužívání apod.),

- u závislých vězňů dochází v případech, že se i ve vězení dostanou k droze ke zhoršování zdravotního stavu,
- abúzus drogy ve vězeňském prostředí oslabuje většinu edukativních a terapeutických snah personálu a nepřímo znamená i zvýšení rizika neúspěšné reintegrace po propuštění.

Z těchto úvah vychází následující dělení:

1.7.1 Nebezpečí agresivního jednání vězně pod vlivem drogy nebo v důsledku jejího chybění (abstinenčního syndromu)

V popředí obliby drog vězněné kriminální subkultury jsou psychostimulující látky, v podmínkách vězení nejčastěji léčiva. Lze mít oprávněně za to, že průnik drog do věznic bude i nadále nepravidelný a omezený a proto abúzus léčiv jako náhražek za drogy zneužívané „venku“ zůstane v kriminální subkultuře standardním jevem. Domněnka, že lékové závislosti v populaci klesají (přitom jsou nahrazovány mnohem nebezpečnějšími a účinnějšími drogami) by se ve vězeňství mohla krutě vymstít.

Zároveň je nutné nepřehlédnout varující trendy průniku drog do věznic zvenčí, přičemž právě nepravidelnost dodávek, spojená s nárazovými masivními abúzy může vést k nejzávažnějším důsledkům.

Abúzus léčiv s psychostimulujícími účinky zvyšuje aktivitu vězňů i agresivitu některých z nich. Lze mít oprávněně za to, že droga u osobnosti predisponované k agresivnímu chování (a to z jakéhokoliv důvodu) se stává činitelem, který spouští agresivní chování v dané situaci a to tím, že potlačuje nebo zcela odstraňuje zábrany. Agresivita může být kompenzací vnitřní tenze individua, vyvolané i abstinenčním syndromem.

Podobně je tomu v případě abstinenčního syndromu. Je nutné mít na paměti, že abúzus drog ve vězeních je v rozhodující většině abúzem nárazovým, tedy tehdy, když je droga k dispozici. Zatímco s abstinenčním syndromem se spíše setkávají pracovníci ve vazebních věznicích, pak v podmínkách výkonu trestu je častější agresivní chování pod vlivem drogy. Ve vězeních se zpravidla jedná o abúzus bez výběru, vězeň vezme tu drogu, která právě je k dispozici. Neumí proto odhadnout dávku ani účinky na svoji psychiku a proto se jeho chování stává nevypočitatelným.

1.7.2 Existence černého trhu s drogami ve vězení

Existence černého trhu s drogami nebo léky s psychotropními účinky je významnou součástí nedovolené činnosti vězňů, tzv. „druhého života“. Je příčinou mnoha konfliktů,

rvaček, šikany či vydírání. Drogy se stávají obchodním artiklem mezi vězni a často jsou tak příčinou mnoha mimořádných událostí včetně zhoršování psychického a hlavně zdravotního stavu vězňů. Ti totiž léky, které by měli užívat na svoji nemoc, prodají nebo vymění za cigarety, potraviny atd. Pokud nebudou léky vydávány jen zdravotnickým personálem a nebude kontrolováno jejich přímé požití, pak se výše uvedené bude dít za nechtěné, leč faktické asistence vězeňské služby. (Léčiva sice zdravotnickým personálem vydávána jsou, ale jen v jeho pracovní době. Navíc vězni umí mistrně nasimulovat polknutí tablety, posléze ji vyplivnout a ukrýt).

Spolehlivým indikátorem dostatku či nedostatku léčiva na černém trhu ve vězení je jeho cena.

Největší drogový appeal mají vedle klasických drog (marihuana, pervitin, heroin, LSD např. Rohypnol („roháč“), Triphenidyl („trifák, kříže“), Defobin („kuřátka“), Rivotril, Diazepam, Tramal, dále léky na léčbu epilepsie, psychostimulancia, trankvilizéry, antiasthmatika. Menší oblibě se těší analgetika, sedativa a barbituráty („spafky“).

Velmi zajímavá je i jiná skutečnost. Naprostá většina vězňů, v civilním životě zneužívajících alkohol nebo jiné drogy, přechází ve vězení bez problémů na tam dostupné drogy, většinou léčiva. Specializace abúzu ve vězení, tedy, že vězeň „bere“ jen některá léčiva a jiná odmítá, je vzácná. Zpravidla se jedná o abúzus bez výběru. Po propuštění se vězeň bez problémů vrací ke „své“ droze.

1.7.3 Selhávání působení na vězně

Vězeň, který i ve vězení pokračuje v požívání drog je hůře přístupný jakémukoliv působení, je hůře snášenlivý se spoluvězni. Je všeobecně známo, že člověk pod vlivem drog či v abstinenčním syndromu, respektive se změněnou psychikou vlivem abúzu drog, je jen velmi těžko výchovně ovlivnitelný. Jak je již zmíněno, klesá i jeho schopnost adaptace, zvyšuje se pravděpodobnost konfliktního jednání či psychického selhání. Vězeňská služba se ento problém snaží řešit budováním specializovaných oddělení pro toxikomany (např. Věznice Plzeň, Opava - ženy apod.) Toto nebezpečí je nutné spíše chápat jako riziko nabalování dalších osob. Dalším významným prvkem je možnost vydírání závislého vězně druhými, často je ponižován, nucen k homosexuálním stykům apod.

1.7.4 Znehodnocování ordinace lékaře

Vězeňští lékaři musí velice často čelit simulantům a to těm, které vězni nazývají „klepkaři“ nebo „holubi“. Zatímco „klepkař“ simuluje chorobu s cílem vymámit z lékaře

příslušný lék - drogu (klepku), pak „holub“ specialitu prodává buď závislému odsouzenému, nebo častěji „kolchozu“, který pak s drogou dále obchoduje. Zvláště nebezpečné je shromažďování většího množství léčiv, které může při jejich masivním jednorázovém abúzu vést až k otravě.

Vězeň, který má určité léky ordinovány, je často prodá či smění a protože léky neužívá, jeho zdravotní stav či choroba se horší. To je pak nesprávně přičítáno špatné lékařské péči ve vězeních. Vězni, kteří se dostanou ke klasickým drogám, rovněž svůj zdravotní stav poškozují.

1.7.5 Zvýšení vulnerability a viktinnosti vězně

Vězeň závislý na drogách nebo je zneužívající je často obětí šikany, jeho závislosti je zneužíváno ostatními k jeho zbídačování.

Vedle zmíněné šikany se vězni, kteří zneužívají drogy, stávají nepřímými oběťmi těch, kteří jejich závislosti zneužívají.

Jak jsme již zmínili výše, vězeň zneužívající drogy či na nich závislý vyměňuje za ně či léky s psychotropním účinkem jídlo, prodává léky, které sám potřebuje, odevzdává finanční prostředky, posluhuje, prostituuje atd. jen proto, aby získal drogu.

Nepřímo se tak stávají obtížnými pro spoluvězně, avšak svým vystupováním a porušování vnitřního řádu vězení způsobují a vyvolávají i časté konflikty s personálem. V důsledku těch ztrácejí řadu výhod, jsou kázeňsky trestáni, mají omezenou možnost např. zájmových aktivit atd. I když výchovné a terapeutické intervence specialistů (pedagogové, psychologové, vychovatelé apod.) přinášejí své ovoce, je tato jejich činnost limitována postojem vězně i vnitřními strukturami vězeňského prostředí.

1.7.6 Riziko do budoucna

Pokud se vězeň seznámí s drogou až v podmínkách VTOS, odnáší si sebou na svobodu riziko závislosti, která jej bude nutit po propuštění vyhledávat prostředí podsvětí a kontakty s dealery. Rovněž nedostačující finanční prostředky si může začít opatřovat trestnou činností.

1.7.7 Ohrožování vnitřní bezpečnosti věznice z venku

Pracovníci Vězeňské služby zachycují stále častěji pokusy o propašování drog do vězení, a to i drog klasických. Je nasnadě, že tato činnost se může stát jednou z forem

působení organizovaných narkomafií. Rizika, která z této činnosti vyplývají pro vězeňství, jsou zřejmá a dosud ne plně doceňovaná.

1.7.8 Koruptivní tlaky na vstupující osoby

(Personál, obhájci, pracovníci údržbářských firem, řidiči vjíždějících vozidel – zásobování, pracovníci NNO atd.)

Vězeňská služba ve snaze omezit výskyt drog ve vězeních provádí různá opatření od kontroly vstupujících osob a jejich zavazadel detekčními rámy, kontroly cel a ubytoven za pomoci speciálně vycvičených služebních psů až po namátkový monitoring moči vězňených osob. Zvažuje se zavedení substituční léčby pro závislé na opiátech (v současné době probíhají pilotní ověřování této metody ve dvou věznicích). Ve všech věznicích a vazebních věznicích jsou zřízeny poradny protidrogové prevence pro obviněné a odsouzené.

Rovněž zřizuje vedle výše uvedených specializovaných oddělení pro léčbu drogově závislých i bezdrogové zóny. Ty jsou v 31 z celkového počtu 35 věznic a vazebních věznic v ČR.

Bezdrogové zóny plní diferencovaně následující role:

- oddělují vězně, kteří nebrali drogy v civilním životě od většiny rizik, aby návyk na drogu neodstartoval ve vězení
- soustřeďují se na skupiny vězňů, kteří mají zkušenost s drogou a ve vězení nechtějí pokračovat (popř. se chtějí léčit)
- soustřeďují se na skupiny vězňů, kteří mají drogovou zkušenost a všechny okolnosti svědčí o tom, že v abúzu hodlají pokračovat i ve vězení
- soustřeďují se na skupiny vězňů bez vlastní drogové anamnézy, avšak s drogami obchodujícími (nedovolené styky, koruptivní tlaky apod.)

(I v civilních podmínkách jsou policii známy nikoliv malé počty výrobců a distributorů drog, kteří však sami drogu neužívají).

Podle našich zjištění **bez drogové zkušenosti** přichází do vězení asi **40 - 50 %** vězňené populace. Koncepce bezdrogových zón vyžaduje velmi přísné kontroly bezpečnostního typu, zabránění „míchání“ uživatelů drog s těmi, kteří drogovou zkušenost nemají, co možná nejpřesnější diagnostiku a výchovné zacházení a terapeutické aktivity zaměřené tak, aby se vězni jen velmi omezeně dostávali do situací, které „volají po droze“ (např. nezvládnuté osobní krize atd.)

V této souvislosti jsme již výše uvedli varující zjištění, že více jak **80 % mladistvých vězňů drogu v civilním životě brali**. Znamená to nepřehlédnutelnou skutečnost, že podstatná část těchto vězňů pokud se dostanou opakovaně do vězení i v dospělém věku, bude přicházet již s drogovou zkušeností a **v nejbližších letech tak dojde k masivnímu nárůstu vězňů, kteří budou mít v anamnéze drogovou zkušenost**. To sebou ponese i zvýšený tlak na průnik drog do vězení, přičemž nelze ani podcenit prvek „lukrativnosti“ vězeňského trhu pro distributory drog, kteří budou čím dál tím systematictěji vyhledávat možnosti jak dostat drogy do věznic.

Poslání bezdrogových zón lze rovněž chápat jako:

- 1. S prioritou a důrazem na bezpečnost** (vnější i vnitřní) věznic. Cílem je minimalizovat průnik drog do vězeňských zařízení. Naše zjištění ukazují, že drogy pronikají do věznic zejména:
 - a) nedovoleným obchodování s léčivý, ordinovanými nemocným vězňům lékaři,
 - b) balíčky (ve VV zejména při výměnách prádla),
 - c) při návštěvách,
 - d) prostřednictvím vězňů pracovně zařazených mimo objekty věznic nebo přicházejícími do styku s civilními zaměstnanci firem,
 - e) prostřednictvím vězňů vracejících se z přerušení trestu, extramurálních aktivit atd.,
 - f) korupcí vstupujících osob vč. zaměstnanců VS.

Z uvedeného výčtu je zřejmé, že kritika přítomnosti drog ve věznicích, vznášená často z některých míst, není zcela na místě. Za jejich šířením stojí z pravidla humanizační opatření, která pro většinu vězňů znamenají výrazný prvek psychické podpory a snižování pocitu izolovanosti od rodinného a obecně civilního prostředí. Negativním doprovodným jevem těchto opatření je, že **část vězňů tyto humanizační prvky zneužívá jako kanály a zdroje pro průnik nedovolených věcí a předmětů, včetně drog**. Týká se to především možnosti výměny prádla, zaslání potravinových balíčků, kontaktního provádění návštěv apod. Podobně všechny aktivity, práce za účasti civilních osob apod. sebou nese toto riziko. V neposlední řadě jsou to návštěvy příbuzných a dalších osob, kdy eliminace průniku drog je velmi složitá (velmi časté je např. jejich pronášení v tělních dutinách a zanechávání na smluveném místě, umývárně nebo WC. Odtud jsou vyzvednuty adresátem nebo vězněm uklízečem a distribuovány do věznic). Mnohé tyto formy lze jistě omezit důslednou kontrolou za použití techniky nebo služební kynologie, avšak objektivně lze tento průnik pouze tlumit, minimalizovat, nikoliv eliminovat.

2. S prioritou na speciální terapeutické a léčebné zacházení – nezahájení drogového abúzu během věznění nebo zahájení abstinence s její prolongací do civilního života. Nepřehlédnutelnou součástí tohoto systému zacházení je předcházení dalšímu poškození psychiky vězňených osob s důsledky pro jejich zdraví nebo bezpečnost a zdraví jiných osob – prevence sebevražednosti, agrese a autoagrese, automutilací, reaktivních depresí a jiných depresivních stavů, dekompenzací u osob trpících poruchami osobnosti apod.

Pro ilustraci uvádíme drogový inventář, jak byl zjištěn výzkumem drogové situace ve věznicích (Sochůrek, Sluková 2006)

Pozn.: Drogový inventář znamená preferenci a výskyt konkrétní drogy v určitém místě nebo skupině (v našem případě ve věznicích).

Drogový inventář věznic	%
Pervitin	25,1
THC (marihuana, hašiš)	18,9
„klepky“	18,1
Heroin	10,3
Rivotril	8,1
Tramal	7
Benzodiazepiny (Diazepam, Rohypnol)	6,5
Polymorfni závislost vč. alkoholu	3
Substituční látky (methadon, subutex)	1,9
Inhalanty	1,1
Celkem	100

Na práci s vězňenými uživateli drog se vedle zaměstnanců vězeňské služby podílejí i odborníci z civilních zařízení (především zdravotnických – psychiatři, terapeuti apod.) a pracovníci řady neziskových nevládních organizací (Sananim, Podané ruce ad.)

2 Vzpoury a hromadné nekázně

§ 172 trestního zákona³⁷ uvádí, že trestného činu vzpoury se dopustí ten:

Kdo se zúčastní vzepření skupiny vězňů dozorčímu orgánu, jeho rozkazu nebo vězeňskému řádu, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.

Odnětím svobody na tři léta až osm let bude pachatel potrestán, zorganizuje-li čin uvedený v odstavci 1.

Z penologického pohledu je vzpoura hromadné vystoupení vězňů proti vězeňskému řádu, které *je spojeno s hromadným ničením věcí a násilnostmi*.

Odmítnutí poslušnosti skupinou vězňů, které *není spojeno s hromadným ničením zařízení nebo násilnostmi nazýváme* hromadnou nekázní (byť podle trestního zákona jde o vzpouru!!!).

Zvláštní formou hromadné nekázně je vyhlášení hromadné hladovky (viz kapitola 1.5 tohoto dílu).

Vzpoury vězňů jsou specifické omezeným prostorem, ve kterém vznikají. Někdy může jít jen o část vězení, např. jednu ubytovnu nebo budovu. V některých případech však mohou zachvátit celé vězení, popř. i několik věznic. Jejich příčiny, průběh, provedení a zvládnutí případného zákroku včetně následných škod na zdraví zúčastněných vězňů i zasahujících příslušníků jsou předmětem pozornosti široké veřejnosti, odborných resortů, politiků, občanských iniciativ a v případě větších nepokojů i zahraničí.

Vězni velmi často předpokládají sympatie sdělovacích prostředků a většiny občanských hnutí a iniciativ, monitorujících vězeňství či lidská práva.

Zvláště důležitým aspektem vzniku hromadné nekázně nebo vzpoury je stupeň a intenzita citové nákazy. S určitou dávkou nepřesnosti lze říci, že citová nákaza je tím výraznější, čím větší počet vězňů se do vzpoury zapojí. Hlavními aktéry vzpour jsou frustrovaní jedinci. I když, přísně vzato, můžeme do této kategorie zařadit každého vězně, vnitřní prožívání a hlavně vyrovnávání se s frustrujícími aspekty věznění je individuální. Frustraci vždy doprovázejí negativní emoce: beznaděj, pocit bezmoci, odporu, vzteku apod. Vzpoury bývají spojeny s vandalismem a to často bez ohledu na to, zda vězni ohrozí své životy – podpalování cel a zařízení věznic. Rovněž vězni, kteří jsou pasivní nebo se odmítají vzpoury účastnit, mohou být ostatními fyzicky napadáni. Přitom těchto činů se dopouští

³⁷ zák. č. 141/1961 Sb.

většinou jen omezená skupinka vězňů, zpravidla s cílem, aby získala autoritu a zastrašila váhající vězně.

Na rozdíl od davu, který vzniká často náhle, je pro vzpouru vězňů charakteristické, že bývá většinou důsledkem kulminace napětí ve věznici. Významnou roli hraje i vnější situace ve společnosti. Vězni se často takto snaží upozornit veřejnost na své požadavky a zaměstnance věznice, kteří jim v jejich počinání brání, považují za nepřátele.

Z uvedeného vyplývá, že předejít vzniku vzpour ve věznicích lze, avšak při včasném rozpoznání skutečností k nim vedoucích nebo včasnými opatřeními k jejich zažehnutí. Je však nutné přiznat, že v některých případech je vznik vzpoury nebo hromadné nekázně tak rychlý a spád událostí natolik překotný, že ji předvídat nelze. Na tom nic nemění skutečnost, že pověstnou jiskřičkou, která pak zažehne vzpouru, může být i banalita.

2.1 Příčiny vzniku vzpoury nebo hromadné nekázně

Pro vznik vzpoury ve věznicích jsou důležité čtyři aspekty:

- vnitřní situace ve věznici
- vnější situace ve společnosti
- „příklad“ jiných věznic
- rozdíly mezi vězeními

2.1.1 Vnitřní situace ve věznici

Na vnitřní situaci ve věznici působí mnoho aspektů. Hlavním úkolem vězeňské služby z hlediska snížení pravděpodobnosti vzniku vzpour je věnovat pozornost vnitřní bezpečnosti, kontrole a spravedlnosti, přičemž je nutné dbát na vyváženost všech tří složek.³⁸

Důležitou roli hraje zejména *kapacitní přetížení vazebních věznic i věznic* (dále budeme pro stručnost používat pouze termín „věznice“, kde bude dále v textu třeba rozlišit výkon vazby a výkon trestu, použijeme název správný, tedy vazební věznice (VV) nebo věznice (V).

Woolf³⁹ připomíná, že „žádná věznice by neměla zadržovat více vězňů než je schválený limit. Parlament by měl být informován, jestliže dojde výjimečně k odchýlení od tohoto pravidla.“

To způsobuje nejen malý životní prostor pro vězně, ale i pochopitelné narůstání počtu konfliktů mezi nimi. Vězeňský personál nemá možnost důsledně diferencovat vězně a často

³⁸ zák. č. 555/1992 Sb. §§ 5 - 9, 17 a násl.

³⁹ In Bajcura, 2005, s. 26

spolu musejí žít lidé, kteří se svými vlastnostmi, charakterem a dalšími aspekty osobnosti spolu nesnesou. Svoji roli hraje i „ponorková nemoc“ a některé další faktory, jako nuda, homosexuální vztahy, tzv. „kolchozy“ apod. Závažnou problematikou se stává i nárůst počtu vězněných cizinců v ČR.

Vnitřní napětí

Vzniká jak mezi vězni navzájem, tak mezi vězni a personálem. Významnou roli zde hraje především dodržování zásad bezpečnosti, kontrola a dodržování zákonnosti.

Přehnaný důraz na bezpečnost, spojený s příkrostití jednání personálu věznice, může vést k růstu napětí ve věznici. Proto je nutné zvláště dbát na to, aby byl pečlivě vyvážen poměr mezi dodržováním zásad bezpečnosti a vytvářením napětí mezi personálem a vězni. Je nutné počítat i se zvláštním hodnotovým a normativním systémem vězňů, kteří mají často zcela jiný názor na to, co je spravedlivé než společnost.

Zvláště nežádoucím jevem z hlediska vzniku možných vzpour je *nejednotnost mezi věznicemi* při vyžadování plnění povinností ze strany vězňů.

Většina aspektů, tvořících vnitřní napětí ve věznici, je dána objektivními skutečnostmi, které přináší samotná podstata věznění. Jsou to především:

- výrazná proorganizovanost vnitřního života
- ztráta soukromí pro vězně
- nutnost pobytu na malém prostoru ve vynuceném kolektivu
- pocit nudy a prázdnoty
- nemožnost svobodného nakládání s volným časem, odpočinkem apod.
- osobní prohlídky a prohlídky cel
- pocit soustavného dozoru

Napětí ve věznici vytváří i frustrace dalších běžných potřeb. Příčinou nejčastějších výhrad vězňů je kvalita stravy a kvalita lékařské péče.

Strava

Ve věznici, kde výběr jídel je omezen zpravidla na jedno jídlo (s výjimkou lékařem předepsaných diet) a stravu dostává několik stovek lidí je zcela přirozené, že každé jídlo nemůže vyhovovat každému. Týká se to jak druhu jídla, tak jeho ochucení.

Lékařská péče

Lékařská péče v českých věznicích je na vysoké úrovni. Každý vězeň se k lékaři dostane kdykoliv o to požádá, v mimopracovní době je přivolána lékařská pohotovost. Vězeňská služba provádí ročně tisíce eskort s vězni k odborným vyšetřením v civilních zdravotnických zařízeních. Objednací lhůty vězňů na tato vyšetření, pokud nejsou prováděna prakticky ihned, jsou proti běžným pacientům výrazně kratší. Přesto vězeň může považovat ošetření za nedostatečné a to spíše ze subjektivních než objektivních důvodů.

2.1.2 Složení personálu

Ve Vězeňské službě je poměrně vysoká fluktuace a tím i značná obměna především strážných a dozorců, přičemž převážná část dozorců pracuje v přímém styku s vězni. Jde většinou o velmi mladé lidi, kteří mají problémy zejména se svými vězněnými vrstevníky a věkově výrazně staršími vězni.

Zrušením základní vojenské služby se bude tento problém zvyrazňovat. Již v současné době do vězeňské služby přicházejí příslušníci, kterým je o něco málo více jak 18 let. Nejde ani tak o absolvování vojenského výcviku a výcviku zacházení se zbraní (to Institut vzdělávání VS zvládne vlastními silami), ale právě o osobnostní vyzrálost těchto velmi mladých lidí, kteří ve své služební činnosti musí často čelit velmi zkušeným, o mnoho let starším recidivistům nebo pachatelům násilné nebo jinak závažné trestné činnosti.

Většina vězňů obtížně akceptuje moc, která je dozorcům nad nimi dána a to i tehdy, že se dozorce chová profesionálně a k vězňům slušně a korektně. Jde však o výše zmíněné problémy, kdy vězeň by rád odpočíval, leč dozorce mu nařizuje provést nějakou hromadnou činnost, např. nástup na oběd, vycházku, (tu vězeň může odmítnout), úklid apod.

Svoji roli hrají i osobní sympatie a antipatie mezi příslušníkem a vězněm. Chování dozorce, které je z jeho pohledu standardní a běžné, může některý vězeň považovat za arogantní (např. úsměv příslušníka VS v, pro vězně, nevhodnou chvíli si tento vyloží, jako že se mu dozorce vysmívá. Přitom jde o běžný výraz obličeje dozorce nebo se usmál z jiného důvodu).

Velmi častou příčinou, která vyvolá negativní reakci vězně, je zamítnutí jeho žádosti, byť zamítnutí je v souladu s právem a vězeň si je často vědom neoprávněnosti svého požadavku.

Mezi hlavními aktéry vzpour velmi často nalézáme vězně, kteří byli do příslušné věznice přemístěni před velmi krátkou dobou. Přemístění do nového, neznámého prostředí (noví spoluvězni, nový personál věznice, nový vnitřní řád, celková atmosféra) představuje

se zjevných důvodů pro většinu vězňů výraznou psychickou zátěží. Nový vězeň může podrážděně reagovat na skutečnosti, které jak stávající „místní“ vězni, tak personál, považují za normální. Vězeň v novém prostředí ztrácí i svoji pozici, kterou v předchozím vězení měl. K jeho projevům nekázně se pak mohou připojit další.

Podobně je dosud velmi malý rozdíl v přístupu i celkové situaci lidí ve vazbě (obviněnými) a v trestu (odsouzenými) a to paradoxně často v neprospěch obviněných, u kterých platí presumpce nevinny a mnozí z nich nejsou nakonec vůbec k trestu odnětí svobody odsouzeni. Režim ve vazbě by proto postupně měl být stejný nebo výrazně lepší než ve výkonu trestu. Zatím je tomu, bohužel, spíše naopak a to nejen v ČR. Příčinou jsou většinou nemoderní a zastaralé vazební věznice s nevyhovujícími prostory jak pro ubytování, tak vzdělávací, zájmovou činnost, sportovní a kulturní vyžití.

Zároveň je nutné si však přiznat existenci vězňů – rozvracečů. „Ať už by se jakkoli zlepšily podmínky ve věznicích, stále zde bude pravděpodobně existovat skupina rozvracečů a riziko nepokojů.“⁴⁰

Napětí mezi vězni je způsobováno rozdílností jejich osobností a výše zmíněnou „ponorkovou nemocí“. Vězni nemají rádi přemísťování mezi celami, zároveň se mezi nimi začne projevovat po delším společném pobytu únava přerůstající často v nesnášenlivost a vzájemnou agresivitu. Již jsme se zmínili, že vězni při pohovorech uvádějí, že během 6–9 dnů vědí o druhém vše a prakticky se již nemají o čem bavit. Svůj podstatný díl na tom má, jak je výše uvedeno, kapacitní přetížení věznic.

Vězni si však velice často nepřipustí, že příčinou napětí mezi nimi jsou oni sami, ale za příčiny považují obecně personál věznice, podmínky v ní, stravu, zdravotní péči či tyto aspekty přenášejí na osobnosti příslušníků vězeňské služby.

Zvláštní skupinu tvoří tzv. „zranitelní vězni“. Jde v podstatě o skupinu, která je vystavena zvýšenému riziku šikany ze strany spoluvězňů a jejich neoblíbenost je v podstatě již dána jejich osobnostmi nebo charakterem trestné činnosti. Podobně může být tato zranitelnost obrácena proti nositeli samotnému, např. automutilanti.

2.1.3 Vnější situace ve společnosti

Vězni se většinou, a to i v demokratické společnosti, považují za oběti režimu či mocenské, dle jejich názoru, z vůle státu. Veřejné projevení akceptace trestu a pocitu viny ze strany odsouzeného je v kriminální subkultuře tabuizováno. Proto se jakéhokoliv pnutí

⁴⁰ Woolf, 1990, s. 45

ve společnosti snaží využít ve svůj prospěch. Za oběti režimu se tak vydávají i pachatelé ryze kriminálních trestných činů, i těch nejbrutálnějších. Tito lidé rovněž umně využívají a často až manipulativně postupují vůči novinářům, aktivistům a organizacím, které monitorují lidská práva ve vězeních.

Z historie je známo, že v době útoku francouzského lidu na Bastilu, kterým začala francouzská revoluce v roce 1789, bylo v tomto nenáviděném symbolu královské zvěle 8 vězňů, mezi nimi i markýz de Sade, podle něhož získala své jméno parafilie v aktivitě (sexuální deviace) sadismus.

2.1.4 „Příklad“ jiných vězení

Věznice nejsou dnes v žádném případě izolovány od okolního světa. Díky masmédiím jsou informace téměř okamžité. Příkladem je např. šest vzpour vězňů, které začaly vzpourou ve věznici Strangeways ve Velké Británii a během dubna 1990 se rozšířily do dalších britských věznic nebo vlna nepokojů v českých věznicích počátkem roku 2000. Jednotlivé věznice vzpoury obvykle nekoordinují, jejich postupný vznik je jevem označovaným jako dominový efekt nebo efekt sněhové koule.

Výjimkou, potvrzující pravidlo, je akce „Alcatraz“ z roku 2001, kdy byl odhalen úmysl vyvolání vzpour v českých věznicích ze strany některých uskupení cizojazyčných mafií. Úmysl byl Vězeňskou službou zachycen a za pomoci Policie ČR včas eliminován. V tomto případě se nejednalo o typickou vzpouru v našem pojetí, ale vzpoura byla pouze zastíracím manévrem pro úmyslné vyvolání nepokojů v nastalém chaosu pokus o osvobození některých vězňů členů organizovaných zločineckých struktur. Přesto musí být Vězeňská služba na podobné incidenty do budoucna připravena včetně možnosti útoku „z venku“. Příčinou je to, že vězeňská zařízení se od sebe příliš neliší ani podmínkami, ani personálem, ani možnostmi práce s vězni. Příklad odjinud může být právě již zmíněnou jiskřičkou. Vyloučit jistě nelze ani motiv falešné solidarity.

Startéry vzpour ve věznicích jsou velice často vězni s psychopatickou strukturou osobnosti, kverulanti a negativně dominantní jedinci. Tito lidé mají poměrně vysokou autoritu v pochybné hodnotové hierarchii vězňové kriminální subkultury. Zvláštní autoritě se těší pachatelé násilných trestných činů, zejména spáchaných na příslušnících policie nebo vězeňské služby, pachatelé loupeží se zbraní (zejména pokud případ byl hodně publikován) a kriminálně zkušené recidivisté („valdičáci“) nebo i účastníci zdařených útěků nebo účastníci vzpour vězňů.

2.1.5 Rozdíly mezi vězeními

Mezi různými vězeními, i když jejich fungování je přísně svázáno zákony a předpisy, existují významné rozdíly. Ty jsou laickému a nezasvěcenému pozorovateli téměř skryty, v hodnotách a normách kriminální subkultury však hrají významnou roli.

Obliba vězení bývá tradičně dána tím, zda a jaká je zde k dispozici práce. Není pravda, jak se často veřejnosti predestírá, že většina vězňů nikdy nepracovala a pracovat nechce. Pravdou bývá opak – vězni se hlásí do práce, protože jim tak více ubíhá čas, vydělají si peníze a mnozí vědí, že si takto i splácejí dluhy z trestné činnosti. Zajištění práce pro vězně je velmi vážným úkolem vězeňské služby, pro který však musí být především vytvořeny legislativní podmínky. Na druhé straně nelze zastírat, že značná část vězňů z objektivních (nedostatek pracovních příležitostí) či subjektivních (nechuť pracovat, neschopnost pracovat, simulace, odmítání práce) důvodů nepracuje.

Další rozdíly jsou v náročnosti vězeňského personálu, především v tom, jak důsledně je vyžadováno plnění povinností vězni. Frekventovanou příčinou je nejednotný výklad často vágních norem. Vězni pak argumentují tím, že to, co je v jedné věznicí zakázáno je v jiné povoleno. To samozřejmě zvyšuje napětí v té věznicí, která má přísnější kritéria. Jednotný přístup však není (a ani do důsledků být nemůže) i mezi jednotlivými příslušníky. Vězni toto velmi dobře vědí a přísné a náročné jednání příslušníka zaměňují za „buzerování, provokování apod.“ Přitom vězeňský dozorce jedná v souladu se zákonem. Lze v podstatě konstatovat, že tato vnitřní nejednotnost může mít spíše následky v podobě každodenních problémů než vzpoury. Vězni proti přísnému dozorcovi osnují udání (tzv. „tunely“) – píšou na něho stížnosti, účelově konstruují jeho obvinění např. z toho, že zbil vězně apod. Vyvracet tyto, často velmi dobře připravené lživé kampaně, je velmi pracné a obtížné. Jednoznačně však je nutné mít na paměti, že strohé a přísné vystupování vězeňského personálu (byť zákonné!!) je zdrojem napětí ve vězení. Proto je nutné velmi citlivě zvažovat meze takovéhoho přístupu. Vymstít se ale může naopak i velmi liberální přístup, kdy si vězňové prakticky dělají to, co chtějí. Vězeňští dozorcí musí denně čelit i vyloženě provokativnímu jednání ze strany některých vězňů a nenechat se vyprovokovat k jakémukoliv druhu odvety (např. různě přísné vyžadování dodržování kázně a pořádku na jednotlivých celách apod.)

Životní podmínky ve věznicí. Na prvních místech je nutné uvést kvalitu stravování, lékařské péče, ubytování a možnosti hygieny. Z historie českého vězeňství je známa vzpoura, která vypukla poté, co jeden vězeň spočítal, že má v polévce pouze 13 nudlí. I když šlo pouze o záminku, je příklad ilustrativní.

Rovněž úroveň lékařské péče hraje významnou roli. Oblíbenější je pochopitelně ten lékař, který bez větších problémů ordinuje vězňům léky (v argotu „klepky“), které je možno zneužít jako psychotropní látky, než ten, který s nimi šetří a pečlivě rozlišuje vězně skutečně nemocného od simulanta nebo toxikomana („klepkaře“).

Výše uvedené skutečnosti lze jen obtížně objektivizovat. Rozhodující jsou pocity vězňů, často vzdálené realitě.

Za rozhodující aspekt možného vzniku větších nepokojů – vzpour – v několika vězeních současně je nutné považovat vnější situaci ve společnosti.

2.2 Stadia vzpoury vězňů

Taft a England⁴¹ uvádějí čtyři stadia vzpoury vězňů, která modifikujeme takto:

2.2.1 Perioda výrazného chování a ničení

Z časového hlediska je poměrně krátká a obvykle netrvá více jak několik hodin. Jde o situaci těsně po vypuknutí vzpoury, tedy období jakési exploze emocí. Psychologicky jde o silný skupinový afekt, probíhající formou citové nákazy. Situace má mnoho společného s davem. V tomto stadiu se mnoho vězňů chová tak, jak by se za normálních okolností nezachovali a v podstatě se nechají strhnout ostatními. Komunikace je téměř znemožněna, ze strany vězňů nejsou pokusy o ní zpravidla akceptovány. Správa věznice je situací většinou zaskočena a její činnost se omezuje na zabránění ohrožení životů vězňů a personálu. Výjimkou v této situaci není ani např. podpalování předmětů na celách, ze které by se, při větší intenzitě požáru vězni nedostali nebo by se v ní udusili. Toto stadium trvá zpravidla několik hodin, není však vyloučeno jeho opakování.

Eskalace násilností může být také plánovaná a záměrná, i když v případě vzpour vězňů tomu tak většinou není. Někdy mohou organizátoři vzpoury předpokládat, že tak vyprovokují pořádkové síly k razantnějšímu zákroku, který se umnými triky rázem zamění za brutalitu, termín, který velmi často používá řada sdělovacích prostředků. Ohraničená skupina vězňů - startérů na straně jedné vyprovokuje konflikt se stranou druhou, tedy dozorcí či pořádkovými silami, kteří jej akceptují. Používají se nadávky i fyzické útoky. Cílem je „solidarizační efekt“ veřejnosti s oběťmi „brutality“ ze strany vězeňského personálu či policie.

⁴¹ Taft a England, 1964, s. 431

2.2.2 Stadium kladení ultimát a požadavků

Z masy vězňů se postupně při nepokojích vynoří malá skupina vůdců, která se, na rozdíl od 1. stadia, snaží komunikovat, i když v podstatě formou požadavků a ultimát. Děje se tak v okamžiku, kdy první nával zlosti pominul a vězni chtějí prosadit své požadavky. Dojde k opadnutí emocí i k přirozené únavě aktérů. Tato skupina vůdců může buď dále podněcovat vzpuru, nebo se snažit přejít ke stadiu třetímu.

2.2.3 Stadium prezentace důvodů vzpoury

Vězni vedou své stížnosti proti správě věznice a dovolávají se sympatií a podpory veřejnosti. Snaha o komunikaci je deklarována velmi jasně a zřetelně. Často předkládají seznam svých požadavků od odvolání některých členů personálu až po úpravu cel apod. Dožadují se návštěv vrcholných politiků a zejména možnost vystoupit ve sdělovacích prostředcích. Některé jejich požadavky se často vymykají i kompetenci vězeňské služby (např. změny v zákonech). Jiné požadavky jsou realistické, avšak neuskutečnitelné z objektivních důvodů (finance, bezpečnostní kriteria, znění zákona apod.).

Pravý důvod vzpoury, nikoliv spouštěcí moment, zůstává často skryt. Vězni poukazují na skutečnosti, které jsou veřejnosti srozumitelné - stravu, ubytovací podmínky, hygienu apod. Je nutné si však položit otázku, proč jim tento často i dlouhodobý nevádí a náhle je vydáván za příčinu vzpoury. Je zřejmé, že pravé důvody jsou jiné.

2.2.4 Návrat k normálnímu životu věznice

Základní charakteristikou této fáze je postupný návrat moci do rukou správy věznice. Děje se tak většinou po několika dnech. Dnes se již výjimečně sahá po silových zákrocích, i když vhodná demonstrace síly (např. ukázání se zásahové jednotky) může výrazně přispět k urychlení zklidnění situace. Je-li však tento okamžik demonstrace síly zvolen nevhodně, pak se celá záležitost vzpoury může vrátit do I. stadia. Obecně lze konstatovat, že hromadné nekázně a vzpoury vězňů mají mnoho podobných nebo shodných rysů s davovými situacemi, zejména s davy agresivními.

Obecná prevence vzniku těchto událostí neexistuje. Výše jsme citovali britského experta Woolfa, který konstatuje stálou existenci skupin rozvracečů. Důležitá je osobní znalost vězňů (vytržení z anonymity) i výcvik personálu k taktickému vystupování. K minimalizaci možnosti vzniku vzpour povedou opatření k zlepšení životních podmínek vězňů, ale i tak nelze jejich vznik vyloučit. Vězňové často sáhnou k těmto násilným projevům tehdy, když cítí

zpřísnění podmínek věznění. Např. jednou z hlavních příčin vzpour v roce 2000 bylo omezení počtu balíčků odsouzeným, byť oficiálně vězni prezentovali důvody jiné, zástupné.

Vzpourey jsou v životě každé věznice závažnou mimořádnou událostí, při které hrozí ztráty na životech nebo zdraví jak příslušníků a zaměstnanců VS, tak příp. zasahujících policistů ale i vězňů. Rovněž hrozí velké škody na majetku. Vzpourey mají i celospolečenské dopady, protože jsou sledovány sdělovacími prostředky (včetně zahraničních) a mají vliv i na postoje veřejnosti.

Základní literatura:

1. ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*. 1. vydání. Praha: Policejní akademie, 2002. 148 s. ISBN 80-7251-104-1
2. ČERNÍKOVÁ, V.: *Sociální ochrana*. 1. vydání. Praha: Policejní akademie, 2005. 163 s. ISBN 80-7251-207-2
3. SOCHŮREK, J. *Nástin vybraných problémů forenzní psychologie*. II. díl. 1. vydání. Liberec: TU, 2002. 175 s. ISBN 80-7083-680-6
4. SOCHŮREK, J. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie*. 1. vydání. Liberec: TU, 2001. 81 s. ISBN 80-7083-494-3
5. SOCHŮREK, J. *Nástin vybraných problémů viktimologie*. 1. vydání. Liberec: TU, 2003. 81 s. ISBN 80-7083-745-4

Doporučená literatura:

1. DRTIL, J. *Autoagrese odsouzených*. 1. vydání. Praha: Bulletin VÚPen, 1973
2. DUFEK, M. *Soudní psychiatrie*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1976.
3. GROSSMANN, M.: *Ruskojazyční*. 1. vydání. Praha: VS ČR, 2005
4. HAVRENTOVÁ, D. *Kriminologická charakteristika osobnosti uživatel'a drog*. 1. vydání. Bratislava: Akadémia Policejného zboru, 2006. 270 s. ISBN: 80-8054-369-0
5. KOPP, P. A KOL. *Penitenciárna psychológia*. 1. vydání. Bratislava: Akadémia Policajného zboru SR, 2004. 103 s. ISBN 80-8054-326-7
6. KOZOŇ, A. *Špecifická zaobchádzania s odsúdenými vo väzení*. 1. vydání. Trnava: Personal Konsultant, 2006. 172 s. ISBN 80-969455-8-0
7. NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S. *Psychologie v právu*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997. 140 s. ISBN 80-7179-177-6
8. NETÍK, K. A KOL. *Mladistvý pachatel násilné trestné činnosti. K problematice deviantní životní cesty*. 1. vydání. Praha: VÚK, 1987
9. PAVLÁT, J. K posuzování možnosti resocializace pachatelů násilné trestné činnosti. *Československá psychologie*, 2003, roč. XLVII, č. 2
10. PAVLOVSKÝ, P. A KOL. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 1. vydání. Praha: Grada, 2002. 184 s. ISBN 80-247-0181-2
11. URBANOVÁ, M. Osobnost odsouzeného a formování skupin ve VTOS. In: *Uplatňování skupinových*

- metód vo výchově*. Bratislava: MŠSR, 1983
12. URBANOVÁ, M., DOBEŠOVÁ, I. Penitenciární problematika osobnosti odsouzeného. In: SUCHÝ, O. A KOL. *Osobnost pachatele*. Praha: VÚK, 1986
 13. URBANOVÁ, M. Aplikace psychologie v oblasti práva. In: *Psychologie pro každý den*. Praha: FF UK, 2001
 14. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vydání. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3
 15. SOCHŮREK, J. *Současná toxikomanická scéna vězněné kriminální populace*. In *Drogová problematika ve věznicích ČR a některých zahraničních věznicích*. Praha: IKSP, 2000
 16. SOCHŮREK, J. *Nástin vybraných problémů forenzní psychologie*. 1. vydání. Liberec: TU, 2002. 175 s. ISBN 80-7083-680-6
 17. SOCHŮREK, J. *Nástin vybraných problémů viktimologie*. 1. vydání. Liberec: TU, 2003. 81 s. ISBN 80-7083-745-4
 18. SOCHŮREK, J. *Negativní jevy ve vězení a jejich vliv na reintegraci vězňů*. Disertační práce na PedF UK Praha, 2005. 187 s.
 19. TAFT, D. R., ENGLAND, R. W. *Criminology*. New York: Macmillan Com., 1964

Γ Podněty k zamyšlení a kontrolní otázky:

1. Uveďte, co to je prizonizace a charakterizujte její složky.
2. Charakterizujte tzv. „druhý život“ vězňů.
3. Uveďte znaky, které snižují prestiž vězně v očích druhých.
4. Jaké jsou nejčastější příčiny vzájemné agrese mezi vězni.
5. Co bývá nejčastější motivací sebevraždného jednání ve vězení?
6. Vyjmenujte hlavní příčiny zneužívání drog ve vězeních.
7. Rozdělte vězně do skupin podle jejich přístupů ke zneužíváním drog.
8. Vyjmenujte tři základní aspekty možného vzniku vzpoury vězňů.
9. Jak nazýváme druhou periodu (druhé stadium) při vzpouře vězňů a stručně je charakterizujte.

3 Podněty k zamyšlení a kontrolní otázky - klíč správných odpovědí

1. Prizonizace (vězení domovem) znamená adaptaci na podmínky života ve vězení a velmi snižuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace jedince do normální společnosti. **Má dvě složky: Institucionalizace** jako výsledek adaptace na přísně a vysoce organizovaný život ve vězení (časový rozvrh dne, způsob nařízeného způsobu vystupování a chování vůči personálu, důraz na pořádek a vnější kázeň apod.) Výsledkem bývá ztráta aktivity, život „ze dne na den“. Až na výjimky této formě podlehnou všichni vězni. Typickým znakem je povrchní, předstíraná poslušnost a slušnost. **Ideologizace** je „proces přizpůsobování se normám, hodnotám, názorům a postojům, které se vytvářejí v neformálních skupinách odsouzených, přizpůsobení se vězeňské subkultuře, která má desocializační charakter“. V podstatě jde o nežádoucí formu pravého konformismu. Vězeň tyto hodnoty a normy zprvu jakoby neochotně a povrchně akceptuje, později však může dojít k identifikaci a ztotožnění se s nimi. Typickým vnějším znakem je přejímání vězeňského argotu. K těmto formám však dochází v porovnání s institucionalizací u relativně menšího počtu vězňů. Většinou jde o „solidární konformitu“, jiní se od hodnot a norem distancují nebo je porušují. Svoji roli hraje zejména délka trestu, pracovní zařazení, charakter konkrétní věznice apod. Mnozí vězni se pak chovají tak, jak by se za normálních okolností (mimo vězení) nechovali (homosexuální styky, lhaní, intriky, násilnosti na slabších apod.).
2. Jde o souhrn asociálních a antisociálních aktivit, zvláštních typů obranných reakcí, uplatňování specifické hierarchie a negativních způsobů chování a vytváření neproniknutelných kvaziformálních skupin.
3. **Jsou to:**
 - pachatelé sexuálně motivovaných (mravnostních) deliktů spáchaných na dětech,
 - vězni podezíraní ze spolupráce s policií nebo VS,
 - mentálně insuficientní,
 - se sníženou tělesnou hmotností,
 - psychicky oslabení nebo odchýlní jedinci,
 - vězni se sníženou adaptační kapacitou, nekomunikativní, s obtěžujícím chováním,
 - vězni mající potíže s hygienou,
 - vězni s nápadnými neurotickými projevy (tiky, projevy obsedantně kompulzivními),

- vězni s viditelnými kosmetickými vadami nebo nápadnostmi,
- vězni s viditelnými kožními onemocněními či defekty (vyrážky, lupénka apod.),
- vězni trpící přenosnými infekčními nemocemi (HIV, hepatitis B, C atd.),
- vězni s odlišnou sexuální orientací (není jednoznačné),
- vězni zneužívají drogy nebo na drogách závislí (není jednoznačné),
- vězni s obtěžujícím nebo podivínským chováním.

4.

- momentální rozepře, hádka,
- vyvrcholení déle trvajících neshod (vzájemná nesnášenlivost apod.),
- dluhy „z venku“ nebo i z vězení,
- vězni se podezírají navzájem, že ten druhý ho udal policii nebo „bonzoval“ zaměstnancům věznice,
- bývalí společníci mají za to, že jeden nebo druhý mu svoji výpověď ublížil,
- žárlivost (žil s jeho družkou, „chodil mu za ženou“ apod.),
- žárlivost v rámci homosexuálních vztahů ve vězení,
- boj o pozici v quaziformální skupině vězňů,
- šikana,

5.

- zátěžová situace uvěznění,
- výčitky svědomí (často např. u vrahů partnera),
- „pomsta“ personálu za to, že vězni nebylo vyhověno,
- účelové chování určené OČTŘ, např. před soudním líčením („dělání blázna“),
- nátlak na personál,
- citové vydírání rodiny nebo jiných blízkých osob,
- teatrální gesto snažící se vyvolat lítost nebo solidarizační efekt.

6.

- návyk z civilního prostředí,
- favorizaci návyku ze strany vězňů,
- skupinový tlak být jako ostatní,
- deprimující prostředí vězení, šok z izolace, adaptační problémy atd.,
- stereotyp vězeňského života,
- odstranění chorobných příznaků – úzkost vyvolaná obavami a nejistotou či strachem,

- snaha zbavit se tíhy problémů, nemyslet na budoucnost, na to, co bude dál,
- návyk z civilního prostředí,
- favorizaci návyku ze strany vězňů,
- skupinový tlak být jako ostatní,
- deprimující prostředí vězení, šok z izolace, adaptační problémy atd.,
- stereotyp vězeňského života,
- odstranění chorobných příznaků – úzkost vyvolaná obavami a nejistotou či strachem,
- snaha zbavit se tíhy problémů, nemyslet na budoucnost, na to, co bude dál,

7. je to:

- vězeň, který nikdy drogu nezneužíval a nechce se tomu naučit ani ve vězení,
- vězeň, který drogu před uvězněním zneužíval a chce se ve vězení návyku zbavit,
- vězeň, který před uvězněním drogu nezneužíval, ale je reálné riziko, že ve vězení začne,
- vězeň, který před uvězněním drogu zneužíval a chce pokračovat i ve vězení včetně negativního ovlivňování ostatních,
- vězeň s nařízenou ochrannou léčbou – protitoxikomanická, protialkoholní.

8. Příčiny

- vnitřní situace ve věznicích,
- vnější situace ve společnosti,
- „příklad“ jiných věznic.

9. Toto stadium nazýváme „stadium kladení ultimát a požadavků“. Je charakterizováno zejména tím, že se z masy vězňů se postupně vynoří malá skupina vůdců, která se snaží komunikovat, i když v podstatě formou požadavků a ultimát. Děje se tak v okamžiku, kdy první nával zlosti pominul a vězni chtějí prosadit své požadavky. Dojde k opadnutí emocí i k přirozené únavě aktérů.

4 Seznam použité literatury

1. ADLER, F., MUELLER, G. O., LAUFER, W. S. *Criminology*. New York: Mc Graw-Hill, 1991
2. ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. 1. vydání. Praha: SPN, 1990, 304 s. ISBN 80-04-25414-4
3. ATKINSONOVÁ, R., ATKINSON, A D. *Psychologie*. 1. vydání. Praha: Victoria Publishing, 1995. 863 s. ISBN 80-85605-35-X
4. BAJCURA, L. Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945–1969. *České vězeňství*, č. 2, 3/1999 str. 10 - 8
5. BAJCURA, L. Čtrnáct let po Woolfově zprávě. *České vězeňství*, č. 1/2005
6. BROMBERG, W. *Crime And The Mind*. New York: The Macmillan, 1965.
7. BURIÁNEK, J. Bezpečnostní rizika a jejich percepce českou veřejností. *Sociologický časopis*, 1/2001
8. CLECKLEY, H. M. *The Mask of Sanity*. 1. vydání. Georgia, E. S. Cleckley, 1988. ISBN 0-962-1519-0-4
9. ČECH, S., ŘEZNÍČEK, M. *Zločin kolem nás*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1997 344 s. ISBN-80-7023-253-6
10. ČECH, J. ET AL. *Psychológia pre políciu a justíciu*. 1. vydání. Trnava: Univerzita Sv. Cyrila a Metoda, 2005. 603 s. ISBN 8089034-91-8
11. ČEPELÁK, J. *Penitenciární psychologie*. 1. vydání. Praha: VŠ SNB, 1982. 328 s.
12. ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1. vydání. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1998. 204 s. ISBN 80-902614-1-8
13. ČERNÍKOVÁ, V., MAKARIUSOVÁ, V. *Úvod do penologie*. 1. vydání. Praha: Sociálně právní institut Most, 1997. 111 s.
14. ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*. 1. vydání. Praha: Policejní akademie, 2002. 148 s. ISBN 80-7251-104-1
15. ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana*. 1. vydání. Praha. Policejní akademie, 2005. 163 s. ISBN 80-7251-207-2
16. ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. 431 s. ISBN 80-86473-86-4
17. DOBROTKA, G. Základné otázky foreznej psychologie. *Pedagogika specialit*, č. 1/1969
18. DONALD MC, M. *A Study of Existing Drug Services and Strategies Operating in Prison in Ten Countries from Central and Eastern Europe*. London, Warsaw: Cranstoun Drug Services. 2004. ISBN 1 902114 10 8
19. DRBOHLAV, A. *Trest smrti versus trest života pro sériové vrahy*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. 151 s. ISBN 80-7041-163-5
20. DRTEL, J. *Autoagrese odsouzených*. Praha: Bulletin VÚPen, 1973
21. DUFEK, M. *Soudní psychiatrie*. Praha: Orbis, 1976.
22. FÁBRY, A. *Penológia*. 1. vydání. Bratislava: Univerzita Komenského, 2000. 408 s. ISBN-80-7160-140-3
23. FLEGL, V. Minimální standardní pravidla pro zacházení s vězňenými osobami. In: *Mezinárodní ochrana spravedlnosti a lidskosti (dokumenty OSN)*, Praha: Spektrum, 1990
24. FOUCAULT, M. *Dozerat' a trestat' (zrod väzenia)*. 2. vydání. Bratislava: Kalligram, 2004. 310 s. ISBN 80-7149-663-4
25. FREUD, S. *Homosexualita u muže*. Praha: SZdN, 1962
26. FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Lidové noviny, 1997. 520 s. ISBN 80-7106-232-4

27. GILLERNOVÁ, I. Sociálně psychologický výcvik ve forenzní oblasti. In: KOMÁRKOVÁ, R., SLAMĚNÍK, I., VÝROST, J. *Aplikovaná sociální psychologie III*. 1. vydání. Praha: Grada, 2001. 384 s. ISBN 80-7178-269-6
28. GILLERNOVÁ, I., BOUKALOVÁ, H. *Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1293-3
29. GOLEMAN, D. *Destruktivní emoce*. 1. vydání. Praha: Euromedia Group-Ikar, 2004. 424 s. ISBN 80-249-0324-5
30. GROSSMANN, M., ROZTOČIL, V. JR. *Ruskojazyční*. Praha: VS ČR, 2005.
31. JESNESS, C. F. *The Fricot Ranch Study*. California: Res. Report 47, 1965
32. HÁJEK, S. ET AL. *Srovnávací penologická studie Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni, EVP, Listiny základních práv a svobod a návrhu ŘVTOS v nápravně výchovných ústavech ČR*. Praha: Bulletin studijní a výzkumné skupiny ředitelství SNV ČR, 1991.
33. HÁLA, J. *Teorie a praxe vězeňství*. 1. vydání. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1999. 56 s.
34. HÁLA, J., SOUDKOVÁ, P. Jak mluví čeští vězni. *České vězeňství*, č. 4/2002
35. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. 776 s. ISBN 80-7178-303-X
36. HAVLÍK, R. *Úvod do sociologie*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1999. 134 s. ISBN 80-7184-814-X
37. HAVLÍK, R., KOŤA, J. ET AL. *Učitelství povolání z pohledu sociálních věd*. Praha: Karolinum, 1998. 146 s. ISBN 80-86039-79-2
38. HAVRENTOVÁ, D. *Osobnost odsouzeného toxikomana*. Disertační práce na FF Univerzity Komenského Bratislava, 1997
39. HAVRENTOVÁ, D. *Kriminologická charakteristika osobnosti uživatel'a drog*. 1. vydání. Bratislava: Akadémia Policejného zboru, 2006. 270 s. ISBN 80-8054-369-0
40. HELUS, Z. *Psychologické problémy socializace osobnosti*. Praha: SPN, 1976.
41. HELUS, Z. *Úvod do sociální psychologie*. Praha: Karolinum, 2001. 196 s. ISBN 80-7290-054-4
42. HENNEBEL, L., FOWLER, V., COSTALL, P. *Supporting Families of Drug-Dependent Offenders*. London: ENDSP, Cranstoun Drug Services, 2002. ISBN 1 902114 05 1
43. HERETIK, A. *Extrémna agresia I. Forenzná psychológia vraždy*. 1. vydání. Nové Zámky: Psychoprof, 1999. 280 s. ISBN 80-968083-3-8
44. HERETIK, A. *Forenzná psychologia*. 2. vydání. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2004. 376 s. ISBN 80-10-00341-7
45. HEŘMANSKÁ, D. *Psychologická analýza dětské predelikvence*. Hradec Králové. Gaudeamus, 1994. 97 s. ISBN 80-7041-097-3
46. HRČKA, M. *Sociální deviace*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakl., 2001. 302 s. ISBN 80-85850-68-0
47. HULLEY, S., SMITH, M.: Reducing Prisoner-on-Prisoner Victimisation in a Young Offender Institution. *Prison Service Journal*, 157/2005. London 2005. ISSN 0300-3558
48. JAKOVLEV, A. M. *Zločinnost a sociální psychologie*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1973. 214 s.
49. JIRÁSKOVÁ, V. ET AL. *Základy společenských věd*. 1. vydání. Praha: Eurolex, 2004. 851 s. ISBN 80-86432-66-1
50. JONES, H. *Crime in a Changing Society*. 1. vydání London: Penguin Books, 1965. 176 s.
51. JÜTTNER, A. *O kriminologii a kriminalitě*. Praha: Orbis, 1968.
52. KALINA, K. ET AL. *Drogy a drogové závislosti*. 1. vydání. Praha: Úřad vlády, 2003. 319 s. ISBN 80-86734-05-6

53. KENNEDY, D. B., KERBER, A. *Resocialization an American Experiment*. New York: Behavioral Publications, 1973. ISBN 0-87705-091-0
54. KERLINGER, F. N. *Základy výzkumu chování*. 1. vydání. Praha: Academia, 1972. 432 s.
55. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vydání. Praha: Portál. 2001. 256 s. ISBN 80-244-0019-7
56. KOMENDA, A. *Sociální deviace*. 1. vydání. Olomouc: UP, 1999. 313 s. ISBN 80-244-0019-7
57. KOPP, P. A KOL. *Penitenciárna psychológia*. 1. vydání. Bratislava: Akadémia Policajného zboru SR, 2004. 103 s. ISBN 80-8054-326-7
58. KOTÍK, P. *Sebepoškozování a sebevražedné jednání ve vězněné populaci*. Liberec: TU, 2004 (závěrečná práce v rámci ČŽV-ŘLZ)
59. KOŤA, J., JEDLIČKA, R. Konec dvacátého století a drogová závislost. In: *Mládež, drogy společnost*. 1. vydání. Praha: PedF UK, 1997. 176 s. ISBN 0862-4451
60. KOUDELKOVÁ, A. *Psychologické otázky delikvence*. 1. vydání. Praha: Victoria Publishing, 1995. 114 s. ISBN 80-7178-022-6
61. KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Vzpouora deprivantů*. 1. vydání. Praha: Makropulos, 1996. 303 s. ISBN 80-901776-8-9
62. KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Zlo na každý den*. 1. vydání. Praha: Galen-Makropulos, 2001. 390 s. ISBN 80-7262-088-6
63. KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Základy stupidologie*. 1. vydání. Praha: Galen-Makropulos, 2002. 489 s. ISBN 80-7262-078-9
64. KOUTEK, J., KOCOURKOVÁ, J. *Sebevražedné chování*. 1. vydání. Praha: Portál, 2003. 128 s. ISBN 80-7178-732-9
65. KOZOŇ. A. *Špecifiká zaobchádzania s odsúdenými vo väzení*. 1. vydání. Trnava: Personál Konsultant, 2006. 172 s. ISBN 80-969455-8-0
66. KUDLÍK, A., PŘENOSIL, G. *Vybrané texty (problémy) kriminologie*. Praha: PF UK, 1966
67. KUČHTA, J. *Kriminologie I., II.* 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-2217-5
68. MAŘÁDEK, V. Abnormální chování ve vězeňském prostředí. *České vězeňství*, č. 1/95.
69. MAŘÁDEK, V. Krize v krizi a její výskyt ve vězeňském prostředí. *České vězeňství*, č. 1/95
70. MATIÁŠEK, J., SOUKUP, J., BARTA, B. *Psychologie a výslechová praxe*. Praha: Orbis, 1968.
71. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2
72. MCDAVID, J. W., HARARI, H. *Psychology and Social Behaviour*. New York: Harper International Edition, 1968. ISBN 0-06-044146-1
73. MEZNÍK, J., KALOVODOVÁ, V., KUČHTA, J. *Základy penologie*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 78 s. ISBN 80-2101248-X
74. MIOVSKÝ, M. ET AL. *Vězeňství a nelegální drogy*. 1. vydání. Praha: Úřad vlády, 2003. 138 s. ISBN 80-86734-03-X
75. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 1. vydání. Praha: SLON, 1999. 250 s. ISBN 80-85850-75-3
76. MUNKOVÁ, G. *Sociální deviace*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2
77. MUSIL, J. V. *Speciální psychologie*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. 294 s. ISBN 80-244-0008-1
78. MYSLIVEČEK, Z. *Obecná psychiatrie*. Praha: SZN, 1959.
79. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*. 1. vydání Praha: Vodnář, 1995. 398 s. ISBN 80-85255-74-X

80. NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*. 1. vydání. Praha: Academia, 1998. 590 s. ISBN 80-200-0689-3
81. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. 1. vydání. Praha: Academia. 1999. 288 s. ISBN 80-200-0690-7
82. NEDBÁLKOVÁ, K. Má vězení střední rod? Aneb Maskulinita a femininita ve vězeňských subkulturách. *Sociologický časopis* č. 39/4. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003. ISSN 0038-0288.2003
83. NĚMEC, M. *Mafie a zločinecké gangy*. 1. vydání. Praha: Eurounion, 2003. 390 s. ISBN 80-7317-026-4
84. NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S. *Psychologie v právu*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997. 140 s. ISBN 80-7179-177-6
85. NETÍK, K., VEČERKA, K., NEUMANN, J., VÁLKOVÁ, H. *Aktuální otázky boje s kriminalitou mládeže a souvisejícími negativními jevy*. Praha: VÚ kriminologický, 1987
86. NETÍK, K. A KOL. *K problematice deviantní životní cesty Mladistvý pachatel násilné trestné činnosti*. Praha: VÚK, 1987
87. NOVOTNÝ, O. *Kriminalita mládeže*. Praha: Výzkumný ústav kriminologický, 1968
88. NOŽINA, M. *Svět drog v Čechách*. 1. vydání. Praha: KLP 1997. 348 s. ISBN 80-85917-36-X
89. NOŽINA, M., OSMANČÍK, O., ROZUM, J. *K problematice obětí zločinu*. Praha: IKSP, 1993
90. NEZKUSIL, J., SUCHÝ, O., VÁLKOVÁ, H. *Devátý mezinárodní kriminologický kongres ve Vídni 1983*. Praha: VÚK, 1985
91. PAUKERTO VÁ, J., SOCHŮREK, J. *Penitenciární psychologie*. Stráž p. Ralskem: IVVS, 2002
92. PAUKERTO VÁ, J. *Analýza vzdělávání zaměstnanců VS ČR*. Dizertační práce na PedF UK Praha, 2005
93. PAVLÁT, J. K posuzování možnosti resocializace pachatelů násilné trestné činnosti. *Československá psychologie*, 2003, roč. XLVII, č. 2,
94. PAVLOVSKÝ, P. A KOL. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 1. vydání Praha: Grada, 2002. 184 s. ISBN 80-247-0181-2
95. PAVLOVSKÝ, P. *Soudní psychiatrie pro právníky*. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-7184-533-7
96. PEŠATOVÁ, I. *Příčiny sociálního narušení jedinců umístěných v dětském diagnostickém ústavu*. Dizertační práce na PedF UK Praha, 2001
97. PEŠATOVÁ, I. *Vybrané kapitoly z etopedie. I. díl. Klasifikace a diagnostika poruch chování*. 2. upr. vydání. Liberec: TU, 2006. 72 s. ISBN 80-7372-087-6
98. PEŠKOVÁ, J., PRŮCHA, M., VAŇKOVÁ, I. *Hledání souřadnic společného světa*. 1. vydání. Praha: Eurolex, 2004. 522 s. ISBN 80-86432-91-2
99. PETR, F. Několik úvah o fenoménu tzv. „šílených střelců“. *České vězeňství*, č. 1/2000
100. PETR, F. O vnitřní diferenciaci odsouzených a diferencované práci s nimi. *České vězeňství*, č. 2/1999
101. PRESL, J. *Drogová závislost*. Praha: Maxdorf, 1995. ISBN 80-85800-25-X
102. PRŮCHA, J. ET AL. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-029-4
103. ŘEZNIČEK, M. *Prevence sociálních deviací*. Praha: Ethum, 1995.
104. SMOLÍK, J. Diagnóza: Autoritářská osobnost. *Rexter – politicko-sociologický časopis* č. 1/2005.
105. SOCHŮREK, J. *K některým otázkám problematiky nealkoholových toxikománií podmínkách výkonu trestu odnětí svobody*. Praha: VŠ SNB, 1983.
106. SOCHŮREK, J. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie. I. díl*. 1. vydání. Liberec: TU, 2001. 81 s. ISBN 80-7083-494-3

107. SOCHŮREK, J. *Vybrané kapitoly ze sociální patologie. II. díl.* 1. vydání. Liberec: TU, 2001. 76 s. ISBN 80-7083-495-1
108. SOCHŮREK, J. Současná toxikomanická scéna vězněné kriminální populace. In: *Drogová problematika ve věznicích ČR a některých zahraničních věznicích.* Praha: IKSP, 2000
109. SOCHŮREK, J. *Nástin vybraných problémů forenzní psychologie. I. díl.* 1. vydání. Liberec: TU, 2002. 93 s. ISBN 80-7083-679-2
110. SOCHŮREK, J. *Nástin vybraných problémů forenzní psychologie. II. díl.* 1. vydání. Liberec: TU, 2002. 82 s. ISBN 80-7083-680-6
111. SOCHŮREK, J. *Nástin vybraných problémů viktimologie.* 1. vydání. Liberec: TU, 2003. 81 s. ISBN 80-7083-745-4
112. SOCHŮREK, J. Role drog v současné společnosti. In: PEŠKOVÁ, J., PRŮCHA, M., VAŇKOVÁ, I. *Hledání souřadnic společného světa.* 1. vydání. Praha: Eurolex, 2004. 522 s. ISBN 80-86432-91-2
113. SOCHŮREK, J. *Negativní jevy ve vězení a jejich vliv na reintegraci vězňů.* Disertační práce na PedF UK Praha, 2005
114. SPURNÝ, J. *Psychologie výslechu.* 1. vydání. Praha: Portál, 2003. 114 s. ISBN 80-7178-846-5
115. ŠVINGALOVÁ, D. *Kapitoly z psychologie.* 1. vydání. Liberec: TU, 2006. 94 s. ISBN 80-7372-043-4
116. TAFT, D. R., ENGLAND, R. W. *Criminology.* New York: Macmillan Com., 1964
117. TRÁVNÍČKOVÁ, I. *Hazardní hry a drogy jako potencionální zdroj organizovaného zločinu.* 1. vydání. Praha: IKSP, 1996. 126 s. ISBN 80-7338-018-8
118. UHLÍK, J. F. J. Řezáč - reformátor vězeňství a školství 19. století. *České vězeňství*, č. 2/1997
119. URBAN, E. *Toxikománie.* Praha: Avicenum, 1973.
120. URBANOVÁ, M. Osobnost odsouzeného a formování skupin ve VTOS. In: *Uplatňování skupinových metod vo výchově.* Bratislava: MS SSR, 1983
121. URBANOVÁ, M., DOBEŠOVÁ, I. Penitenciární problematika osobnosti odsouzeného. In: SUCHÝ, O. A KOL. *Osobnost pachatele.* Praha: VÚK, 1986
122. URBANOVÁ, M. Aplikace psychologie v oblasti práva. In: *Psychologie pro každý den.* Praha: FF UK, 2001
123. URBANOVÁ, M. *Využití metody aktivního sociálního učení programového ve skupinové práci s odsouzeným.* Praha: Studijní informační materiál 2/1986, Odbor NVČ SSNV, odd. penologického výzkumu.
124. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese.* 3. vydání. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3
125. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro sociální pracovníky. I. díl* 1. vydání. Liberec: TU, 2003. 98 s. ISBN 80-7083-729-2
126. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro sociální pracovníky. II. díl* 1. vydání. Liberec: TU, 2003. 100 s. ISBN 80-7083-730-6
127. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby. I. díl.* 1. vydání. Liberec: TU, 2003. 102 s., ISBN 80-7083-702-0
128. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby. II. díl.* 1. vydání. Liberec: TU, 2003. 105 s. ISBN 80-7083-703-9
129. VODÁČKOVÁ, D. A KOL. *Krizová intervence.* 1. vydání. Praha: Portál, 2002. 544 s. ISBN 80-7178-696-9
130. WOLFGANG, M. A. *Crime and Culture.* New York: John Wiley, Inc. 1968. ISBN 471 95958 8
131. WOOLF, L. J. *Prison disturbances April 1990.* London: HMSO, 1991
132. WOOLF, L. J. Woolfova zpráva (výtah). *České vězeňství*, č. 2/1996

133. ZAPLETAL, J. *Kriminologie. I. díl*. Praha: Policejní akademie, 1995. ISBN 80-85981-15-7
134. ZAPLETAL, J. A KOL. *Kriminologie II. díl. Zvláštní část*. Praha: Policejní akademie, 1995. ISBN 80-85981-15-7

Sborníky, kolektivní práce, časopisy:

135. American Correctional Association. Suicide prevention in custody, Intensive study correspondence course. Laurel Lakes Court: ACA, 1991, 184 s.
136. Aktuální informace 1997, 1998, 1999, 2001, 2002. GŘ VS Praha
137. Časopis České vězeňství
138. Časopis Kriminalistika
139. Časopis Policista
140. Evropská vězeňská pravidla. Strasbourg 1991. *České vězeňství*, č. 3/1995
141. RADA EVROPY. VÝBOR MINISTRŮ. Doporučení Rec (2006) 2 Výboru ministrů členským státům k EVP. Schváleno výborem ministrů dne 11. 1. 2006. *Příloha časopisu České vězeňství č. 1/2006. Praha 2006. 34 s.*
142. Informace pro nadřízené, postižené, kolegy, životní partnery. Akutní a posttraumatické zátěžové reakce po extrémních událostech při výkonu policejní služby. MV ČR, Praha, 2002
143. K vybraným sociologickým a psychologickým aspektům sociální patologie. Čs. sociologická společnost při ČSAV. Praha: 1984
144. Monitoring vězeňství v ČR v roce 1999. Praha: Český helsinský výbor, 2000. ISBN 80-86436-00-4
145. Sociální aspekty drogové problematiky. Praha: Čs. Sociologická společnost při ČSAV, 1989.
146. Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny. Praha: SLON, 1994.
147. Terénní příručka pro pracovníky psychosociálních a humanitárních služeb. Praha: MV ČR a ADRA ČR, 2002
148. Trestní předpisy 2004 (Úplně znění). Ostrava: Sagit 2004. ISBN 80-7208-426-7
149. Výroční zprávy VS ČR

Název	Kapitoly z penologie. Negativní jevy ve vězení III. díl
Autor	PhDr. Jan Sochůrek, Ph.D.
Vydavatel	Technická univerzita v Liberci
Určeno	studentům fakulty pedagogické
Schváleno	Rektorátem TU v Liberci, čj. RE 67/07
Vyšlo	v dubnu 2007
Počet stran	69
Vydání	1.
Tiskárna	Vysokoškolský podnik, s.r.o. Liberec
Druh tisku	malooffset z dodaných podkladů
Číslo publikace	55-047-07

Tato publikace neprošla redakční ani jazykovou úpravou

ISBN 978-80-7372-205-0